

Вісник

Верховного Суду України

**Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих
за результатами розгляду заяв
про перегляд судового рішення
з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1
ст. 237 КАС України,
за I півріччя 2013 р.**

**Судові рішення
в адміністративних,
господарських, кримінальних
і цивільних справах**

**Аналіз стану здійснення судочинства
судами загальної юрисдикції
у 2013 р. (за даними судової
статистики)**

**Процесуальний аспект захисту
права недієздатної особи
на поновлення цивільної
дієздатності**

5(165)'2014

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Пилипчук П.П. — голова редакційної колегії, суддя Верховного Суду України у відставці, заслужений юрист України;

Ярема А.Г. — заступник голови редакційної колегії, заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах, заслужений юрист України;

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — заступник керівника апарату Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіресва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — головний консультант служби керівника апарату Верховного Суду України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Мищенко С.М. — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

2 Зі святом Перемоги!

Congratulations on the Victory Day!

3 Новини. Події. Факти

News. Events. Facts

3 Пленум Верховного Суду України обрав членів Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції

The Plenary Supreme Court of Ukraine has elected members to the Temporary Special Commission for the Screening of Judges of General Jurisdiction

4 Висновки Верховного Суду України

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine

4 Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за I півріччя 2013 р.

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decision on the ground described in subparagraph 1 of paragraph 1 of Article 237 of the Code of Administrative Legal Proceeding of Ukraine in the first half of 2013

20 *Судова практика*
Court Practice

- 20** Рішення в адміністративних справах
Decisions in administrative cases
- 23** Рішення у господарських справах
Decisions in commercial cases
- 25** Рішення у кримінальних справах
Decisions in criminal cases
- 27** Рішення у цивільних справах
Decisions in civil cases

31 *Судова статистика*
Court Statistics

- 31** Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики)
Analysis of administration of justice by the courts of general jurisdiction in 2013 (under the court statistics)

41 *Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства*
Court Practice and Challenges of Improvement of Legislation

- 41** Романюк Я.М., Майстренко Л.О.
Процесуальний аспект захисту права
недієздатної особи на поновлення
цивільної дієздатності

Romaniuk Ya.M., Maistrenko L.O.
Procedural aspect of protection of
incapable individual's right to restore
his/her civil capability

Міжнародні зв'язки
International Ties

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>
editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4-а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

відповідальний секретар
(44) 253–1683,
група технічного забезпечення
(44) 253–9965

Редактори:

А.В. Гончарук,
К.С. Мусієнко,
П.О. Мусієнко,
О.І. Пархоменко

О.Д. Баркан (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

С.І. Самкова,
В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусієнко
Переклад англійською:
О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»
просп. Правди, 31-а, оф. 511
м. Київ
04108
Телефони: (44) 468–3131, 464–1442, 464–1444.
E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
Чоколівський бульвар, 19
м. Київ
03168
Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 21.05.2014.
Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 283.
Наклад 2150 пр. Ціна договірна

ЗІ СВЯТОМ ПЕРЕМОГИ!

Шановні співвітчизники!

Сердечно вітаю вас із Днем Перемоги!

Рік за роком відходить у минуле одна з найбільш кровопролитних і разом з тим пам'ятних сторінок історії нашої Батьківщини. Ми пам'ятаємо про тих, хто, не шкодуючи власного життя, сил і здоров'я, захищав рідну землю, наше сьогодення. Низько схиляємо голови перед пам'яттю загиблих за їх незламну волю, хоробрість і віру в перемогу.

Дорогі ветерани! Ваші знання і досвід, виконання вами ратного та громадянського обов'язку — невичерпне джерело патріотизму, високий взірць для наслідування, що допоможе нам відстояти дорогоцінний мир на українській землі.

Прийміть найтепліші побажання міцного здоров'я, щастя й добра, енергії та бадьорості духу. Нехай скрізь і завжди супроводжують вас любов, увага і тепло. Земний уклін вам і найглибша наша вдячність за сміливість, мужність і відвагу.

З повагою

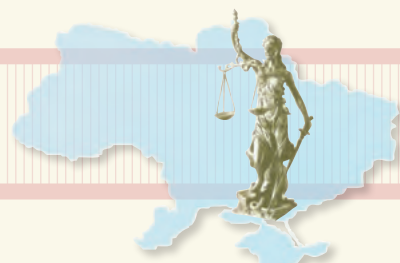
Голова

Верховного Суду України Я.М. Романюк

Фото з архіву (2001 р.).

Пленум Верховного Суду України обрав членів Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції

На черговому засіданні Пленуму Верховного Суду України, яке відбулося 25 квітня, розглянуто питання «Про обрання членів Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції».

Голова Верховного Суду України **Я.М. Романюк**, який доповідав з цього та інших питань порядку денного, зокрема, наголосив, що згідно із Законом «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» Пленум Верховного Суду України обирає до зазначеної комісії п'ять членів з числа суддів у відставці, які протягом останніх п'яти років перебування на посаді судді не обіймали адміністративних посад у судах, а також не є членами жодної політичної партії. Відкритим голосуванням до її складу від Верховного Суду України було обрано **В.Р. Мойсика, Я.В. Мачужак,**

Ю.М. Кармазіна, М.Ю. Лавренюка та С.О. Щотку (див. фото внизу ліворуч).

Крім того, Пленум відповідно до порядку денного засідання розглянув питання «Про звільнення Грицива М.І. з посади заступника секретаря Судової палати у кримінальних справах» та «Про висновок щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (про скасування щомісячного довічного грошового утримання суддів; реєстр. № 4572 від 26 березня 2014 р., внесений на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України **С.Г. Міщенко**)».

Розглянувши заяву судді Верховного Суду України **М.І. Грицива**, Пленум шляхом таємного голосування звільнив його з посади заступника секретаря Судової палати у кримінальних

справах. Нагадаємо, що на попередньому засіданні Пленуму 11 квітня Михайла Івановича було виведено з персонального складу Судової палати у кримінальних справах та уведено до персонального складу Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України.

Пленум Верховного Суду України також постановив затвердити висновок, в якому, зокрема, відзначено, що законопроект № 4572 суперечить міжнародним стандартам щодо статусу суддів, положенням Конституції України, національного законодавства та позиції Конституційного Суду України, у зв'язку з чим підлягає відхиленню.

По завершенні засідання Пленуму Я.М. Романюк відповів на запитання журналістів.

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за I півріччя 2013 р.

Справи зі спорів з приводу реалізації державної політики у сфері економіки

Справи зі спорів з приводу реалізації державної політики у сфері господарської діяльності

1. Виходячи із системного аналізу ст. 5 Закону України від 23 березня 1996 р. № 98/96-ВР «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності»¹ видача грошового або майнового виграшу за результатами гри як обов'язкова умова приналежності певної діяльності до сфери грального бізнесу є необхідною для діяльності, пов'язаної з влаштуванням гральних автоматів і проведенням лотерей (крім державних) та розиграшів. Видача грошового або майнового виграшу як умова для обов'язкового отримання торгового патенту для діяльності, пов'язаної з влаштуванням окремих ігрових місць, у тому числі кегельбанів, чинним на час виникнення спірних правовідносин законодавством не вимагалася.

Наказ Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму в Україні від 7 лютого 2001 р. № 261 «Про перелік видів спорту, що визнані в Україні» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 22 лютого 2001 р. за № 155/5346)², яким розмежовано такі види спорту, як боулінг та кеглі, не впливає на порядок патентування господарської діяльності, щодо якої виник спір.

У зв'язку із наведеним послуги, які надаються суб'єктом господарювання і полягають у наданні доступу до доріжки для гри в кеглі та безпосередньо самої гри в кеглі чи боулінг, належать до послуг у сфері грального бізнесу, що підлягають обов'язковому патентуванню, а отже, на нього (суб'єкта господарювання) не поширюється дія Закону України від 19 жовт-

ня 2000 р. № 2063-III «Про державну підтримку малого підприємництва»³ та Указу Президента України від 3 липня 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва»⁴ (постанова Верховного Суду України від 19 березня 2013 р. у справі № 21-61a13).

2. Виконавчий комітет органу місцевого самоврядування як орган, який надає дозвіл на розміщення зовнішньої реклами та здійснює контроль за дотриманням правил її розміщення, у межах своїх повноважень може приймати рішення про усунення порушень таких правил, зокрема і рішення про зобов'язання розповсюджувача реклами до демонтажу протягом певного строку рекламного засобу, установа без відповідного дозволу (постанова Верховного Суду України від 19 лютого 2013 р. у справі № 21-18a13).

3. Із порушенням провадження у справі про банкрутство не пов'язується завершення підприємницької діяльності боржника, він має право укладати угоди, в нього можуть виникати нові зобов'язання.

Дія мораторію поширюється лише на задоволення вимог конкурсних кредиторів.

Стосовно зобов'язань поточних кредиторів, то за цими зобов'язаннями згідно із загальними правилами нараховується неустойка (штраф, пеня), застосовуються інші санкції за невиконання чи неналежне виконання грошових зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

¹ Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

² Наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 25 листопада 2011 р. № 1371.

³ Закон втратив чинність на підставі Закону України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI.

⁴ Дію Указу припинено згідно із Законом України від 4 листопада 2011 р. № 4014-VI.

За своєю правовою природою фінансові та економічні санкції є додатковими зобов'язаннями, похідними від основного зобов'язання.

Оскільки мораторій не зупиняє виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), які виникли після введення мораторію, то й не припиняє заходів, спрямованих на їх забезпечення.

Невиконання таких зобов'язань є правопорушенням. Отже, нарахування санкцій, застосування заходів забезпечення за невиконання зазначених зобов'язань та примусове стягнення на підставі виконавчих документів коштів на виконання таких грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків та зборів

(обов'язкових платежів), а також штрафних санкцій ґрунтується на законі.

Нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій з усіх видів заборгованості за зобов'язаннями, строк виконання яких настав після порушення справи про банкрутство та введення мораторію, припиняється згідно з ч. 1 ст. 23 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) лише з дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури (постанова Верховного Суду України від 26 лютого 2013 р. у справі № 21-34а13).

Справи щодо реалізації спеціальних владних управлінських функцій у сфері захисту економічної конкуренції

Антимонопольний комітет України (далі — АМК) має право вказати на порушення п. 3 ч. 1 ст. 29 Закону України від 1 червня 2010 р. № 2289-VI «Про здійснення державних закупівель»⁵ при проведенні державних закупівель, якщо встановить невиконання замовником вимог щодо перевірки відповідності пропозиції конкурсних торгів умовам документації конкурсних торгів.

За таких умов посилення касаційного суду в рішенні на те, що АМК не довів, що подані позивачем документи були недостатніми для виготовлення товару, який був предметом закупівлі, є безпідставними, оскільки АМК як орган оскарження не має права втручатися у підприємницьку діяльність, а лише здійснює нагляд у сфері економічної конкуренції (постанова Верховного Суду України від 21 травня 2013 р. у справі № 21-146а13).

Справи щодо державного регулювання цін і тарифів

Згідно з п. 1 Порядку декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 1222; у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) обов'язковому декларуванню підлягають зміни оптово-відпускних цін на продовольчий товар «масло вершкове» з граничним вмістом жиру, меншим за 72,5 відсотка.

З огляду на наведене висновок суду касаційної інстанції про обґрунтованість застосування до суб'єкта господарювання економічних санкцій на підставі ст. 14 Закону України від 3 грудня 1990 р. № 507-ХІІ «Про ціни і ціноутворення» (чинного на час виникнення спірних правовідносин) не ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права (постанова Верховного Суду України від 21 травня 2013 р. у справі № 21-90а13).

Справи зі спорів з приводу забезпечення сталого розвитку населених пунктів та землекористування

1. Виходячи з принципу ЗК України щодо раціонального використання та охорони земель колегія суддів вважає, що зміна виду використання землі в межах її цільового призначення повинна проводитися в порядку, встановленому для зміни цього цільового призначення землі.

ЗК України передбачено зміну цільового призначення землі органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування, які

приймають рішення про передачу цих земель у власність або надання у користування, вилучення (викуп) земель і затверджують проект землеустрою або приймають рішення про створення об'єктів природоохоронного та історико-культурного призначення.

Згідно з ч. 3 ст. 20 ЗК України зміна цільового призначення земельних ділянок здійснюється згідно з Порядком зміни цільового призначення земель, які перебувають у власності грома-

⁵ Закон втратив чинність на підставі Закону України від 10 квітня 2014 р. № 1197-VII.

дьян або юридичних осіб (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2002 р. № 502⁶; далі — Порядок) за ініціативою власників.

Обов'язковою умовою дотримання встановленої процедури зміни цільового призначення земельної ділянки є складання або переподання (у випадку якщо зміні цільового призначення підлягає вся земельна ділянка, а не її частина) проекту відведення земельної ділянки з місцевими органами виконавчої влади (районним (міським) органом земельних ресурсів, природоохоронним і санітарно-епідеміологічним органами, органом містобудування й архітектури та охорони культурної спадщини), а також підлягає державній землепорядній експертизі.

Встановлення та зміна цільового призначення земельних ділянок може здійснюватись виключно відповідно до вимог закону та у встановленому порядку, порушення якого має наслідком скасування таких розпоряджень (ст. 21 ЗК України).

Отже, зміна виду цільового призначення (використання) земельної ділянки сільськогосподарського призначення, встановленого законодавством та конкретизованого уповноваженим органом державної влади у рішенні про передачу її у власність або надання у користування та в документі, що посвідчує право на земельну ділянку, потребує обов'язкового дотримання механізму такої зміни, визначеного Порядком (постанова Верховного Суду України від 5 березня 2013 р. у справі № 21-417a12).

2. Аналіз норм земельного законодавства свідчить про те, що право власності на земельну ділянку в особи може виникнути лише після прийняття уповноваженим органом відповідного рішення, якому має передувати розробка та погодження проекту відведення земельної ділянки.

У справі, що розглядається, рішення щодо передачі чи відмови у передачі спірної земельної ділянки у власність позивача не приймалося, проект відведення земельної ділянки, відповідно, не розроблявся та не погоджувався.

За таких обставин з огляду на відсутність відповідного рішення органу місцевого самоврядування суди вправі були розглядати по суті лише вимогу щодо бездіяльності відповідача та за наявності доказів надходження заяви позивача про надання у власність земельної ді-

лянки та залишення її без розгляду — зобов'язати відповідача розглянути цю заяву та прийняти відповідне рішення.

Натомість суди, прийнявши рішення про визнання за позивачем права власності на спірну земельну ділянку, перебрали на себе повноваження органів місцевого самоврядування та вийшли за межі своїх повноважень. Таким чином, висновки суду першої інстанції, з якими погодився суд касаційної інстанції, про визнання за позивачем права власності на зазначену земельну ділянку для індивідуального дачного будівництва не відповідають вимогам законодавства (постанова Верховного Суду України від 21 травня 2013 р. у справі № 21-87a13).

3. Оскільки суди встановили, що позивач згоди на припинення користування надрами не надавав, то Міністерство охорони навколишнього природного середовища України не мало повноважень для прийняття наказу про анулювання виданого позивачу спеціального дозволу на користування надрами (постанова Верховного Суду України від 15 квітня 2013 р. у справі № 21-134a13).

4. Нормативна грошова оцінка як економічна та правова категорія є динамічною, залежить від ряду факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру і може змінюватись протягом бюджетного періоду. При цьому податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги протягом бюджетного року змінюватись не можуть.

Отже, твердження судів про те, що чинним законодавством України не передбачено заборону або обмеження вводити в дію нову нормативну грошову оцінку земель не на початку бюджетного року, тобто не з 1 січня планового року, ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права (постанова Верховного Суду України від 9 квітня 2013 р. у справі № 21-432a12).

5. Аналіз норм статей 26, 59, 74 Закону України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 21 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII «Про прокуратуру» та ст. 3 Конституції України дає підстави вважати, що органи місцевого самоврядування не можуть скасовувати свої попередні рішення, вносити до них зміни, якщо відповідно до приписів цих рішень виникли правовідносини, пов'язані з реалізацією певних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, і суб'єкти цих правовідносин заперечують проти їх зміни чи припинення.

⁶ Постанова втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2013 р. № 154.

Ненормативні правові акти місцевого самоврядування є актами одноразового застосування, вони вичерпують свою дію фактом їхнього виконання, а тому не можуть бути ска-

совані чи змінені органом місцевого самоврядування після їх виконання (постанова Верховного Суду України від 4 червня 2013 р. у справі № 21-64a13).

Справи зі спорів з приводу реалізації податкової політики та за зверненнями податкових органів

Справи щодо адміністрування окремих податків, зборів та обов'язкових платежів:

► податку на додану вартість (крім бюджетного відшкодування з податку на додану вартість)

Згідно зі ст. 8¹ Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 168/97-ВР)⁷ спеціальний режим оподаткування може обрати сільськогосподарське підприємство, яке проводить підприємницьку діяльність, зокрема, у сфері лісового господарства.

Кабінет Міністрів України своєю постановою від 21 січня 2009 р. № 23⁸ затвердив Перелік видів діяльності, на які поширюються норми ст. 8¹ Закону України «Про податок на додану вартість».

Аналіз наведених норм дає підстави для висновку, що для підприємств, які здійснюють діяльність у сфері лісового господарства, спеціальний режим оподаткування поширюється на операції, які здійснюються в межах передбачених Законом № 168/97-ВР та зазначеним Переліком видів діяльності, в результаті яких відбувається поставка сільськогосподарських товарів, що відповідають визначенню, наведеному в п. 8^{1.7} ст. 8¹ Закону № 168/97-ВР.

Отже, встановивши, що підприємство здійснювало поставку лісоматеріалів та дров, отриманих внаслідок життєдіяльності лісових ресурсів та їх обробки, що належать до групи 44 УКТ ЗЕД та не є сільськогосподарськими товарами, які віднесені до груп 1—24 УКТ ЗЕД, касаційний суд дійшов правильного висновку про те, що така діяльність має оподатковуватися в загальнозстановленому порядку (постанова Верховного Суду України від 21 травня 2013 р. у справі № 21-110a13).

► бюджетного відшкодування з ПДВ

1. За встановленими судами обставинами справи реалізований позивачем металобрухт не придбався з метою його використання у

неоподатковуваних операціях, що за змістом підпункту 7.4.2 ст. 7 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин)⁹ позбавляє платника права на включення сум податку до податкового кредиту. Також зазначені відходи власного виробництва позивача не можуть кваліфікуватись як наведений у підпункті 7.4.3 цієї статті товар, який був придбаний чи виготовлений платником і частково використовувався ним у неоподатковуваних операціях, що за правилами цієї норми передбачає перерозподіл податкового кредиту.

Таким чином, немає підстав для зменшення позивачем як податкового кредиту, сформованого внаслідок придбання металосировини, так і податкового кредиту звітного періоду, в якому реалізовані відходи від її переробки (металобрухт), на суму ПДВ, розраховану із вартості цього металобрухту.

Про наведене також свідчить і подальше вдосконалення законодавцем правового регулювання питань щодо формування податкового кредиту та закріплення у Податковому кодексі України норми, за змістом якої правила щодо пропорційного віднесення сум ПДВ до податкового кредиту не застосовуються і податковий кредит не зменшується у разі постачання платником податку відходів і брухту чорних металів, які утворилися в такого платника внаслідок переробки, обробки сировини чи матеріалів на виробництві (п. 199.6 ст. 199) (постанова Верховного Суду України від 5 березня 2013 р. у справі № 21-45a13).

2. При визначенні об'єкта оподаткування платник ПДВ, який підпадає під дію п. 11.29 ст. 11 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (чинного на час виникнення спірних правовідносин), і податкове зобов'язання, і податковий кредит декларує за спеціальною (скороченою) податковою декларацією.

⁷ Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

⁸ Постанова втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2010 р. № 1236.

⁹ Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

Оскільки позивач, реалізуючи продукцію, на підставі зазначеної норми не сплачує цей податок до бюджету, а декларує податкові зобов'язання за спеціальною податковою декларацією, використовуючи кошти відповідно до Порядку акумуляції та використання коштів, які нараховуються сільськогосподарськими товаровиробниками — платниками податку на додану вартість щодо операцій з продажу товарів (робіт, послуг) власного виробництва, включаючи продукцію (крім підакцизних товарів), виготовлену на давальницьких умовах із власної сільськогосподарської сировини (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1999 р. № 271; у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 р. № 374)¹⁰, то й податковий кредит із ПДВ, сформований за операціями із придбання основних засобів, має включатися до тієї самої декларації та, відповідно, зменшувати суму, що залишається в його розпорядженні (постанова Верховного Суду України від 12 лютого 2013 р. у справі № 21-436a12).

3. Та обставина, що позивач заявив до бюджетного відшкодування як фактично сплачені суми ПДВ, які самостійно відраховані комісіонером із належних позивачу коштів, відповідає вимогам підпункту 7.7.2 п. 7.7 ст. 7 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (постанови Верховного Суду України від 2 квітня 2013 р. у справі № 21-62a13, від 2 квітня 2013 р. у справі № 21-68a13, від 23 квітня 2013 р. у справі № 21-75a13).

► податку на прибуток підприємств

Надання банком своїм філіям — платникам податку, які не є юридичними особами і не здійснюють самостійної господарської діяльності, вільних грошових коштів у користування на визначений строк та під процент не призводить до встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків цього банку — юридичної особи, тому такий перерозподіл грошових ресурсів, що відбувається в межах однієї юридичної особи, не можна вважати кредитним зобов'язанням, а отже, відсотки, сплачені філією головному банку, не можна віднести до валових витрат на підставі підпункту 5.5.1 п. 5.5 ст. 5 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин)¹¹ (постанова Верховного Суду України від 26 березня 2013 р. у справі № 21-39a13).

¹⁰ Постанова втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. № 291.

¹¹ Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

► земельного податку

1. Відповідно до ст. 7 Закону України від 3 липня 1992 р. № 2535-ХІІ «Про плату за землю» (чинного на час виникнення спірних правовідносин) податок за земельні ділянки, надані для залізниць, справляється у розмірі 25 відсотків суми земельного податку, обчисленого відповідно до частин 1 та 2 цієї статті.

Оскільки зазначений Закон не містить розмежування земельних ділянок, наданих залізниці, за категоріями, слід вважати, що за всі земельні ділянки, надані для залізниць, податок справляється у розмірі 25 відсотків суми земельного податку, обчисленого відповідно до частин 1 та 2 ст. 7 цього Закону (постанова Верховного Суду України від 22 січня 2013 р. у справі № 21-383a12).

2. Зміна розміру земельного податку згідно із Законом України від 3 червня 2008 р. № 309-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» є підставою для перегляду встановленого розміру орендної плати шляхом внесення відповідних змін до договору оренди землі його учасниками, зазначене не тягне автоматичної зміни умов договору щодо розміру орендної плати, а отже, відповідного донарахування Державною податковою службою України суми податкового зобов'язання з орендної плати із застосуванням штрафних санкцій за податковими повідомленнями-рішеннями (постанови Верховного Суду України від 23 квітня 2013 р. у справі № 21-75a13, від 11 червня 2013 р. у справі № 21-166a13).

► податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів

На час виникнення спору, що виник зі сплати військовими частинами податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, чинними були редакції двох законів, які неоднаково регулювали спірні правовідносини.

Виходячи з того, що принципи побудови системи оподаткування в Україні, податки і збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та до державних цільових фондів, а також права, обов'язки і відповідальність платників визначав Закон України від 25 червня 1991 р. № 1251-ХІІ «Про систему оподаткування»¹², а Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-ХІІ «Про Збройні Сили України» не є законом про оподаткування, а ви-

¹² Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

значає функції, склад Збройних Сил України, правові засади їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними, військова частина як власник транспортних засобів повинна сплачувати відповідний податок (постанова Верховного Суду України від 29 січня 2013 р. у справі № 21-431a12).

► автостанційного збору

Аналіз норм Закону України від 5 квітня 2001 р. № 2344-III «Про автомобільний транспорт» та Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 176; у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1184) дає підстави вважати, що договір перевезення пасажирів, які мають право на безплатний проїзд автобусами приміських та міжміських маршрутів і виявили бажання скористатися таким правом, може бути укладений лише усно при придбанні квитка на пільговий проїзд і вважається укладеним з цього моменту.

Саме такий квиток є документом пасажирів, що користується пільгою, на підставі якого виконується перевезення цієї особи автобусом приміського чи міжміського маршруту.

Водночас при користуванні автобусами міських маршрутів такі пасажирів квиток на пільговий проїзд не придбавають, а договір перевезення укладається шляхом здійснення конклюдентних дій. У цьому випадку зазначений договір вважається укладеним з моменту посадки осіб, які користуються правом пільгового проїзду, в автобус, а документом, на підставі якого виконується перевезення, є посвідчення особи встановленого зразка. При цьому вартість проїзду, тобто суму, за якою автомобільний перевізник здійснює перевезення, що включає вартість тарифу, страховий платіж та податок на додану вартість, особи, які мають право на безплатний проїзд автобусами міських, приміських та міжміських маршрутів, не сплачують відповідно до законів, якими їм ці пільги встановлено.

У разі ж отримання у квитковій касі автостанції квитка на пільговий проїзд автобусом приміського або міжміського сполучення особа має сплатити автостанційний збір, який не входить до вартості проїзду, а є платою за надання автостанціями обов'язкових послуг, пов'язаних із проїздом пасажирів автобусними маршрутами загального користування. Пільг щодо сплати цього збору чинним законодав-

ством не встановлено (постанови Верховного Суду України від 5 лютого 2013 р. у справі № 21-437a12, від 5 березня 2013 р. у справі № 21-24a13).

► збору за право використання місцевої символіки

До місцевої символіки, яка є предметом справляння збору за право на використання символіки міста, належать герб міста або іншого населеного пункту, назви чи зображення архітектурних, історичних пам'яток. При цьому назва міста або іншого населеного пункту, якщо таке місто або такий населений пункт не віднесено до архітектурних пам'яток, до місцевої символіки відповідно до норм Декрету Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 р. № 56-93 «Про місцеві податки і збори» (далі — Декрет № 56-93)¹³ не належить.

Таким чином, включення до Переліку назв об'єктів та історичних пам'яток назви міста, якщо таке місто не віднесено до архітектурних пам'яток, не відповідає вимогам Декрету № 56-93.

Окрім того, поняття «комерційна мета», яке є визначальним при сплаті збору, не визначене жодним нормативним актом України. ГК України, а саме назва гл. 4 — «Господарська комерційна діяльність (підприємництво)», — ототожнює комерційну діяльність з підприємництвом.

Тобто як комерційну мету розуміють власну господарську діяльність, метою якої є одержання прибутку.

Аналізуючи ст. 12 Декрету № 56-93, можна дійти висновку, що законодавець мав на увазі використання місцевої символіки при виготовленні продукції, виконанні робіт, наданні послуг, що в кінцевому результаті принесе прибуток (постанова Верховного Суду України від 11 червня 2013 р. у справі № 21-41a13).

► збору на обов'язкове державне пенсійне страхування

На час виникнення спору положення Порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1998 р. № 1740) суперечили вимогам Закону України від 26 червня 1997 р. № 400/97-ВР «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» (далі — Закон № 400/97-ВР) у частині регулювання правовідносин зі сплати збору на обов'язкове державне

¹³ Декрет втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

пенсійне страхування з операцій з відчуження легкових автомобілів.

Виходячи із загальних засад пріоритетності законів над підзаконними актами з урахуванням положень ч. 4 ст. 9 КАС України та роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, яке міститься в постанові від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійснен-

ні правосуддя» (п. 5), при вирішенні цього спору пріоритетними є норми Закону № 400/97-ВР, відповідно до яких обов'язок зі сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування покладається на осіб лише у випадку відчуження, а не при купівлі автомобілів (постанова Верховного Суду України від 26 лютого 2013 р. у справі № 21-29а13).

Справи щодо реалізації загальних засад оподаткування; оподаткування суб'єктів малого підприємництва

1. Аналіз норм, передбачених п. 12 ст. 3 та ст. 6 Закону України від 6 липня 1995 р. № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), дає підстави вважати, що обов'язок ведення обліку товарних запасів не міг бути покладений на фізичних осіб-підприємців, які здійснювали підприємницьку діяльність за спрощеною системою оподаткування відповідно до Указу Президента України від 3 липня 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (чинного на час виникнення спірних правовідносин).

Натомість фізичні особи-підприємці, які перебували на загальній системі оподаткування, відповідно до вимог п. 12 ст. 3 та ст. 6 зазначеного Закону були зобов'язані вести облік товарних запасів у порядку, визначеному чинним законодавством (постанова Вер-

ховного Суду України від 11 червня 2013 р. у справі № 21-147а13).

2. Готівкові гроші, отримані позивачем під звіт на виконання умов договору, не є виручкою останнього від реалізації продукції у розумінні положень Указу Президента від 3 липня 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (чинного на час виникнення спірних правовідносин). Обсяг виручки фізичної особи-підприємця, що є платником єдиного податку і здійснює свою діяльність як комерційний представник за договором доручення, складається лише із сум винагороди, яка у періоді, що перевірявся, не перевищила визначеного цим Указом граничного розміру. Операції з передачі позивачем від продавців (населення) до покупця (довирителя) зібраного у населення молока не є операціями з реалізації позивачем товару, внаслідок яких отримується виручка (постанова Верховного Суду України від 13 червня 2013 р. у справі № 21-176а13).

Справи щодо обліку фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів

У випадку, коли фізична особа, яка через свої релігійні або інші переконання відмовилися від прийняття ідентифікаційного номера та офіційно повідомила про це органи державної податкової служби, з Державного реєстру фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів підлягає виключенню вся інформація про таку особу, а не лише її ідентифікаційний номер.

Відповідно до п. 1.3 чинного на час виникнення спірних правовідносин Порядку внесення відмітки до паспорта громадянина України щодо ідентифікаційного номера фізичної особи — платника податків та інших обов'язкових платежів (затверджено спільним наказом Державної податкової адміністрації України та Міністерства внутрішніх справ України від 19 жовтня 2004 р. № 602/1226; зареєстровано в Міністерстві юсти-

ції України 20 жовтня 2004 р. за № 1345/9944) громадяни України, які відмовилися від прийняття ідентифікаційного номера, обліковуються як платники податків та інших обов'язкових платежів за серією та номером паспорта.

Зазначена норма суперечить положенням Закону України від 22 грудня 1994 р. № 320/94-ВР «Про Державний реєстр фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин)¹⁴, який має вищу юридичну силу та не передбачає обліку таких громадян за серією та номером паспорта (постанови Верховного Суду України від 28 березня 2013 р. у справі № 21-26а13, від 21 травня 2013 р. у справі № 21-132а13, від 28 травня 2013 р. у справі № 21-135а13).

¹⁴Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

1. При реалізації пального за талонами касові апарати, за допомогою яких здійснюються розрахункові операції і які приймають від покупця талони як замітники готівкових коштів за надання послуги або товару, мають бути обладнані реєстратором розрахункових операцій (постанова Верховного Суду України від 5 березня 2013 р. у справі № 21-42a13).

2. Аналіз норм статей 1, 2 Закону України від 6 липня 1995 р. № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (далі — Закон № 265/95-ВР) та ст. 2 Закону України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» дає підстави для висновку, що здійснювані товариством як агентом банку операції з приймання від споживачів послуг платежів (готівки) для подальшого їх переказу на рахунок постачальника послуг з використанням програмно-технічного комплексу самообслуговування, які виконуються від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок банку, є розрахунковими банківськими операціями, при виконанні яких реєстратор розрахункових операцій та розрахункові книжки відповідно до вимог ст. 9 Закону № 265/95-ВР не застосовуються.

Здійснювана товариством за агентськими договорами діяльність не є торговельною, тому вона не підлягає патентуванню відповідно до вимог ст. 3 Закону України від 23 березня 1996 р. № 98/96-ВР «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності»¹⁵ (постанови Верховного Суду України від 19 березня 2013 р. у справах № 21-43a13, 21-46a13, від 16 квітня 2013 р. у справах № 21-92a13, 21-119a13, від 14 травня 2013 р. у справі № 21-139a13).

3. Аналіз норм статей 15³, 17 Закону України від 19 грудня 1995 р. № 481/95-ВР «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» дає підстави для висновку щодо запровадження в імперативній формі заборони на продаж пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв, вин столових та тютюнових виробів особам, які не досягли 18 років.

Частиною 4 ст. 15³ зазначеного Закону продавця наділено правом отримати у покупця, який купує пиво (крім безалкогольного), алкогольні, слабоалкогольні напої, вина столові або тютюнові вироби, документи, які підтверджу-

ють вік такого покупця, а отже, ця вимога має спонукати суб'єкта господарювання дотримуватися відповідного рівня обачності, який би унеможлиблював порушення чітко визначеної заборони продавати неповнолітній особі зазначену продукцію. Відсутність у продавця сумніву щодо віку покупця та продаж у зв'язку з цим забороненого товару неповнолітній особі не може бути підставою для звільнення суб'єкта господарювання від відповідальності (постанова Верховного Суду України від 26 березня 2013 р. у справі № 21-48a13).

4. З моменту включення наказом Державної податкової адміністрації України від 1 липня 2008 р. № 430 «Про затвердження Державного реєстру реєстраторів розрахункових операцій у новій редакції»¹⁶ до Державного реєстру комп'ютерно-касової системи «Фіскал», яка призначена для фіскалізації гральних автоматів, автоматизації збору, обліку і контролю даних про функціонування залів гральних автоматів, держава виконала взятий на себе обов'язок щодо забезпечення переведення суб'єктів господарювання на облік розрахункових операцій у готівковій формі при використанні гральних автоматів із застосуванням реєстраторів розрахункових операцій.

Отже, з цієї дати суб'єкти господарювання зобов'язані використовувати у своїй діяльності гральні автомати, оснащені комп'ютерно-касовою системою «Фіскал», і не повинні вводити в експлуатацію ті гральні автомати, що не забезпечують можливість застосування цієї системи (постанови Верховного Суду України від 14 травня 2013 р. у справі № 21-121a13, від 28 травня 2013 р. у справі № 21-162a13).

5. Відносини щодо відповідальності суб'єктів господарювання за неоприбуткування (неповне та/або несвоєчасне) оприбуткування у касах готівки не врегульовані Законом України від 6 липня 1995 р. № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», прийнятим пізніше, ніж видано Указ Президента України від 12 червня 1995 р. № 436/95 «Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки». Окрім цього, на час виникнення спірних правовідносин не було прийнято й будь-яких інших законів, сфера дії яких би охоплювала такі відносини, тому висновок суду касаційної інстанції про не-

¹⁵ Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

¹⁶ Наказ втратив чинність на підставі наказу Державної податкової адміністрації України від 10 вересня 2008 р. № 581.

законність застосування до Товариства на підставі абз. 3 ст. 1 зазначеного Указу штрафних (фінансових) санкцій є помилковим (постанова Верховного Суду України від 2 квітня 2013 р. у справі № 21-77a13).

6. Не виконуючи протягом певного періоду обов'язку щодня друкувати фінансовий звітний чек, суб'єкт підприємницької діяльності вчиняє продовжуване порушення, а не зберігаючи цей чек у книзі обліку розрахункових операцій — триваюче.

З огляду на те, що згідно зі ст. 61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, за дії (бездіяльність), які в сукупності становлять єдине продовжуване чи триваюче правопорушення, можливо притягнути до відповідальності лише один раз.

Отже, за вчинення порушень, про які йдеться у п. 4 ст. 17 Закону України від 6 липня 1995 р. № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», відповідний орган державної податкової служби України може застосувати лише одну фінансову санкцію в розмірі

двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян незалежно від кількості виявлених під час перевірки суб'єкта підприємницької діяльності, який здійснює розрахункові операції за товари (послуги), випадків невиконання щоденного друку фінансового звітного чеку та/або його незберігання в книзі обліку розрахункових операцій (постанови Верховного Суду України від 16 квітня 2013 р. у справі № 21-89a13, від 4 червня 2013 р. у справі № 21-155a13).

7. При здійсненні роздрібною торгівлі та громадського харчування на території села, що здійснюється підприємством споживчої кооперації, застосування реєстраторів розрахункових операцій є обов'язковим при перевищенні річного обсягу розрахункових операцій з продажу товарів, встановленого в розмірі 75 тис. грн на один структурний підрозділ, та має обчислюватися за календарний рік, а не будь-які 12 місяців на вибір органу державної податкової служби. При цьому календарний рік — проміжок часу з 1 січня по 31 грудня, який триває 365 або 366 (у високосному році) календарних днів (постанова Верховного Суду України від 16 квітня 2013 р. у справі № 21-94a13).

Справи зі спорів з приводу реалізації публічної політики у сферах зайнятості населення та соціального захисту громадян

Справи щодо збору та обліку страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

1. Обов'язок з відшкодування управлінню Пенсійного фонду України витрат на виплату і доставку пенсії, призначеної відповідно до п. «б» ч. 1 ст. 13 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення» працівнику за списком № 2 покладено на підприємство, оскільки з набуттям чинності з 1 січня 2004 р. Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» порядок покриття витрат на виплату і доставку цих пенсій не змінився (постанови Верховного Суду України від 19 березня 2013 р. у справах № 21-59a13, 21-60a13).

2. Пунктом 4 ч. 9 ст. 106 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», яка діяла до 1 січня 2011 р., було передбачено, що за донарахування територіальним органом Пенсійного фонду України або страхувальником сум своєчасно не обчислених та не сплачених страхових внесків накладається штраф у розмірі п'яти відсотків зазначених сум за кож-

ний повний або неповний місяць, за який донараховано ці суми. Із набранням чинності Законом України від 8 липня 2010 р. № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» наведена вище норма матеріального права була скасована (підпункт «й» п. 11 Прикінцевих та перехідних положень зазначеного Закону).

Водночас відповідно до абз. 5 п. 7 Прикінцевих та перехідних положень Закону України від 8 липня 2010 р. № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» стягнення заборгованості із сплати страхових внесків за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та сум штрафних санкцій, нарахованих та/або не сплачених у період до 1 січня 2011 р., в тому числі страхових внесків, строк сплати яких на 1 січня 2011 р. не настав, здійснюється фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування відповідно до законодавства, що діяло на мо-

мент виникнення такої заборгованості або застосування штрафних санкцій.

Проаналізувавши наведені норми права, колегія суддів дійшла висновку, що заборгованість у зв'язку з несплатою страхових внесків, а отже, і накладені штрафні санкції, які виникли за 2004 р. та квітень — грудень 2005 р., мають бути застосовані (стягнуті) і після 1 січня 2011 р., оскільки зазначені заборгованість і штрафні санкції виникли в період дії п. 4 ч. 9 ст. 106 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (постанова Верховного Суду України від 26 березня 2013 р. у справі № 21-71a13).

3. Витрати, понесені органами Пенсійного фонду України у зв'язку з виплатою та доставкою пенсій по інвалідності від трудового каліцтва (у тому числі й пенсій особам, які стали інвалідами від нещасного випадку на виробництві на території колишніх республік СРСР), підлягають відшкодуванню за рахунок Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України як належного страховика від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання (постанови Верховного Суду України від 21 травня 2013 р. у справі № 21-129a13, від 4 червня 2013 р. у справі № 21-150a13).

4. Частиною 2 ст. 52 Закону України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», яка діяла до 1 січня 2011 р., було передбачено, що за прострочення сплати страхового внеску до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України зі страховальника стягується пеня згідно із законом. Із прийняттям і вступом у дію Закону України від 8 липня 2010 р. № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» наведена вище норма матеріального права була скасована, а нарахування пені при несвоєчасному або неповному нарахуванні та перерахуванні страхових внесків не передбачено.

Водночас відповідно до абз. 5 п. 7 Прикінцевих та перехідних положень цього Закону стягнення заборгованості із сплати страхових внесків за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та сум штрафних санкцій, нарахованих та/або не сплачених у період до 1 січня 2011 р., в тому числі

страхових внесків, строк сплати яких на 1 січня 2011 р. не настав, здійснюється фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування відповідно до законодавства, що діяло на момент виникнення такої заборгованості або застосування штрафних санкцій. Погашення заборгованості з використанням коштів, що надходять у рахунок сплати єдиного внеску, забороняється.

На думку колегії суддів, заборгованість у зв'язку з несплатою страхових внесків, а отже, і пеня за весь період 2010 р., має бути стягнута і після 1 січня 2011 р., оскільки така заборгованість зі сплати внесків та пеня виникли в період дії ч. 2 ст. 52 Закону України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (постанова Верховного Суду України від 19 лютого 2013 р. у справі № 21-432a12).

5. Оскільки заборгованість зі сплати страхових внесків та сум штрафних санкцій виникла до 1 січня 2011 р., в період дії відповідної редакції ст. 30 Закону України від 18 січня 2001 р. № 2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням», то відділення Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності має право здійснювати контрольні функції щодо правильності нарахування, своєчасності та сплати страхових внесків і застосовувати фінансові санкції згідно із законодавством, що діяло на момент виникнення такої заборгованості, або застосовувати штрафні санкції також після цієї дати (постанова Верховного Суду України від 23 квітня 2013 р. у справі № 21-116a13).

6. За правилами ст. 30 Закону України від 18 січня 2001 р. № 2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» страховальник-роботодавець несе відповідальність за несвоєчасність сплати та неповну сплату страхових внесків страховальником або неповної їх сплати страховальником сплачує суму донарахованих контролюючим органом страхових внесків (недоїмки), штраф та пеню.

За неповну сплату страхових внесків на страховальника накладається штраф у розмірі прихованої (заниженої) суми заробітної плати, на яку відповідно до цього Закону нараховуються

страхові внески, а в разі повторного порушення — у трикратному розмірі зазначеної суми. Не сплачені в строк страхові внески, пеня і штраф стягуються в дохід Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності зі страхувальника у безспірному порядку.

Таким чином, на час проведення відповідачем виплат науково-педагогічним працівникам зазначений Закон, як і жоден нормативно-правовий акт, не містив положень, які б звільняли його від обов'язку нарахування та сплати страхових внесків із таких виплат чи відповідальності за неповноту їх сплати. Підстав стверджувати про відсутність правопорушення у сфері господарювання, яке полягає в несплаті страхових внесків, немає (постанова Верховного Суду України від 16 квітня 2013 р. у справі № 21-444а12).

7. У випадках, коли Верховною Радою України не прийнятий закон про Державний бюджет України на поточний бюджетний період, то податки, збори (обов'язкові платежі) та інші надходження справляються відповідно до закону

Справи щодо призначення, перерахунку та здійснення страхових виплат із відповідних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування

1. Оскільки Кабінет Міністрів України делегував право визначати розміри посадових окладів, у тому числі й Міністру оборони України, наказ останнього про встановлення таких окладів військовослужбовцям військових навчальних закладів є підставою для проведення перерахунку пенсій відповідним категоріям військовослужбовців у зв'язку з тим, що змінює розмір однієї зі складових грошового забезпечення цих осіб (постанови Верховного Суду України від 15 січня 2013 р. у справі № 21-201а12, від 16 січня 2013 р. у справі № 21-416а12).

2. Стаття 65 Закону України від 9 квітня 1992 р. № 2262-XII «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» може бути застосована при встановленні відповідальності за порушення законодавства про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб, зазначених у цьому Законі, а також за несвоєчасне оформлення або подання документів для призначення пенсії, видачу для оформлення пенсій недостовірних даних і документів лише у взаємозв'язку з відповідною нормою цивільного, адміністративного або кримінального права, які встановлюють санкцію за такі порушення пенсійного законодавства.

Тому при вирішенні питання про притягнення до відповідальності за порушення законо-

про Державний бюджет України на попередній бюджетний період. За таких обставин збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з операцій купівлі-продажу безготівкової валюти протягом січня—березня 2010 р. повинен справлятися платниками в розмірі, визначеному Законом України від 26 грудня 2008 р. № 835-VI «Про державний бюджет України на 2009 рік» на попередній бюджетний період, тобто у розмірі 0,2 відсотка від об'єкта оподаткування (постанова Верховного Суду України від 11 червня 2013 р. у справі № 21-13а13).

8. Нарахування після 1 січня 2011 р. управлінням Пенсійного фонду України на підставі п. 5 ч. 9 ст. 106 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» позивачу штрафних санкцій за несвоєчасне подання звітності, граничний строк подання якої настав до цієї дати, є протиправним (постанова Верховного Суду України від 4 червня 2013 р. у справі № 21-170а13).

давства про пенсійне забезпечення відповідно до цієї норми має бути визначено вид відповідальності, яку мають нести винні особи, із зазначенням конкретної норми права, якою вона встановлена (постанови Верховного Суду України від 14 березня 2013 р. у справах № 21-15а13, 21-37а13).

3. Відповідно до ч. 4 ст. 42 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» перерахунок пенсії застрахованій особі, яка продовжувала працювати, може здійснюватися на її вибір або лише з урахуванням додатково набутого страхового стажу за умови перерахунку пенсії із заробітної плати (доходу), з якої ця пенсія була обчислена, або з урахуванням як зазначеного стажу, так і заробітної плати, яку пенсіонер отримувал уже після призначення пенсії.

За змістом ч. 2 ст. 40 та ч. 4 ст. 42 зазначеного Закону у формулі визначення заробітної плати для обчислення пенсії ($Зп = Зс \times (Ск : К)$) при здійсненні перерахунку пенсії можуть змінюватися лише показники суми коефіцієнтів заробітної плати за кожний місяць ($Ск$) та кількості місяців страхового стажу, за які розраховано коефіцієнти заробітної плати застрахованої особи ($К$). Показник середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, за календарний рік, що передує року звернення за

призначенням пенсії (Зс), який використовується при призначенні пенсії, є величиною незмінною і не підлягає коригуванню при перерахунку пенсії з урахуванням страхового стажу, набутого після її призначення (постанови Верховного Суду України від 5 березня 2013 р. у справі № 21-22a13, від 12 березня 2013 р. у справі № 21-50a13, від 19 березня 2013 р. у справі № 21-67a13, від 26 березня 2013 р. у справі № 21-57a13, від 28 травня 2013 р. у справі № 21-143a13).

4. Відповідно до ст. 1 Указу Президента України від 24 квітня 2003 р. № 370/2003 «Про надбавки військовослужбовцям Служби безпеки України та працівникам органів внутрішніх справ України за безперервну службу»¹⁷ Голові Служби безпеки України та Міністрові внутрішніх справ України надано право встановлювати відповідно військовослужбовцям Служби безпеки України і працівникам органів внутрішніх справ України щомісячні надбавки за безперервну службу в органах безпеки і органах внутрішніх справ у відсотках до грошового забезпечення, які мають високі результати у службовій діяльності, залежно від стажу служби в таких розмірах: понад 5 років — до 10; понад 10 років — до 30; понад 15 років — до 50; понад 20 років — до 70; понад 25 років — до 90 відсотків.

Аналіз положень цієї норми свідчить про те, що спірна надбавка має не загальнообов'язковий, а індивідуальний характер, оскільки є правом керівника та встановлюється за певних умов, а саме: за наявності необхідного стажу безперервної служби та за високі результати у службовій діяльності. Отже, зазначена надбавка належить до додаткових видів грошового забезпечення і має враховуватися при нарахуванні пенсії військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, які отримували її під час проходження служби і були звільнені зі служби після її запровадження (постанова Верховного Суду України від 28 березня 2013 р. у справі № 21-433a12).

5. Премії військовослужбовцям, встановлені наказами Міністра оборони України № 576 і 50 на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2007 р. № 1294 «Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб», не можуть бути підставою для перерахунку пенсії відповідно до

ч. 3 ст. 63 Закону України від 9 квітня 1992 р. № 2262-XII «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» у зв'язку з тим, що мають тимчасовий характер.

Виплата таких премій дозволена за наявності підстав тільки в межах видатків, передбачених у кошторисі Міністерства оборони України для грошового забезпечення військовослужбовців у 2010 та 2011 рр. відповідно (постанови Верховного Суду України від 26 лютого 2013 р. у справі № 21-5a13, від 14 травня 2013 р. у справі № 21-109a13, від 18 червня 2013 р. у справі № 21-165a13).

6. Після прийняття Конституційним Судом України Рішення від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008 (справа щодо предмета та змісту Закону про Державний бюджет України), яким визнано такими, що не відповідають Конституції України положення п. 29 розд. II Закону України від 28 грудня 2007 р. «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», діяла редакція ч. 3 ст. 43 Закону України від 9 квітня 1992 р. № 2262-XII «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» у редакції Закону України від 4 квітня 2006 р. № 3591-IV «Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців», відповідно до якої пенсійне забезпечення військовослужбовців має здійснюватися виходячи з розміру грошового забезпечення за останньою штатною посадою перед звільненням (постанова Верховного Суду України від 12 лютого 2013 р. у справі № 21-445a12).

7. Постановою Кабінету Міністрів України від 9 березня 2006 р. № 268 «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів» не передбачено з 1 квітня 2006 р. виплати працівникам прокуратури щомісячних додаткових видів грошового забезпечення, встановлених указами Президента України від 23 лютого 2002 р. № 173/2002 «Про посилення соціального захисту військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ»¹⁸ та від 5 травня 2003 р. № 389/2003 «Про надбавки військовослужбовцям Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби Украї-

¹⁷ Указ втратив чинність на підставі Указу Президента України від 18 грудня 2007 р. № 1234/2007.

¹⁸ Указ втратив чинність на підставі Указу Президента України від 18 грудня 2007 р. № 1234/2007.

ни та Управління державної охорони України за безперервну службу»¹⁹, а застосування нової структури грошового забезпечення військових прокурорів узгоджується з ч. 2 ст. 46¹ Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру»²⁰, згідно з якою на них поширюються всі види забезпечення, встановлені законодавством для офіцерського складу Збройних Сил України (відповідно до п. 5 постанови Кабінету Міністрів України від 9 березня 2006 р. № 268 «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів» — окладу за військовим званням та надбавки за вислугу років). Виплати, встановлені зазначеними указами, стосувалися лише військовослужбовців Збройних Сил України і не застосовувалися щодо працівників військових прокуратур після 1 квітня 2006 р. (постанова Верховного Суду України від 12 лютого 2013 р. у справі № 21-418a12, від 16 квітня 2013 р. у справі № 21-79a13, від 4 червня 2013 р. у справі № 21-161a13).

8. Аналіз положень п. 2 Прикінцевих положень Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у контексті положень ст. 14 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» дає підстави для висновку про те, що порядок, за якого витрати на доставку пільгових пенсій покриваються до 1 січня 2005 р. за рахунок коштів Пенсійного фонду України, а з 1 січня 2005 р. — за рахунок коштів Державного бюджету України, стосується лише витрат на виплату та доставку пенсій, призначених особам за умов, передбачених ст. 14 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення».

Оскільки спір у справі стосується стягнення заборгованості з відшкодування фактичних витрат на виплату та доставку пенсій, призначених працівникам гірничорядувального загону відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 13 цього Закону (за списком № 1), то висновок суду касаційної інстанції про відсутність обов'язку відповідача щодо покриття таких витрат не узгоджується з вимогами законодавства (постанова Верховного Суду України від 23 квітня 2013 р. у справі № 21-113a13).

9. Необхідною умовою для отримання грошової допомоги в розмірі 10 місячних посадових окладів на підставі ч. 13 ст. 37 Закону України від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ «Про

державну службу» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин)²¹ є наявність права на вихід на пенсію державного службовця на момент звільнення з роботи (постанови Верховного Суду України від 2 квітня 2013 р. у справі № 21-86a13, від 11 червня 2013 р. у справі № 21-182a13).

10. Незалежно від наявності умов для призначення пенсії за вислугу років, перелік яких міститься у ст. 12 Закону України від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», право на збереження установлених Законом України від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ «Про міліцію» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) пільг має лише працівник міліції, звільнений зі служби з підстав, визначених у ст. 22 цього Закону, тобто за віком, хворобою або вислугою років (постанова Верховного Суду України від 23 квітня 2013 р. у справі № 21-96a13).

11. Лицей, в якому навчався позивач, не є військовим навчальним закладом у розумінні Закону України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), тому строк його навчання не може бути зараховано у загальний строк військової служби, оскільки навчання в такому навчальному закладі не можна вважати проходженням військової служби згідно з переліком її видів, що закріплений у ч. 4 ст. 2 цього Закону (постанова Верховного Суду України від 16 квітня 2013 р. у справі № 21-107a13).

12. На момент звернення військовослужбовців щодо отримання грошової компенсації замість речового майна Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не передбачав такого права для військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, а п. 27 Положення про порядок речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань у мирний час (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1444) в цьому випадку не підлягає застосуванню, оскільки суперечить положенням зазначеного вище Закону (постанови Верховного Суду України від 11 червня 2013 р. у справі № 21-124a13, від 18 червня 2013 р. у справі № 21-191a13).

13. Відповідно до ст. 101 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне

¹⁹ Указ втратив чинність на підставі Указу Президента України від 18 грудня 2007 р. № 1234/2007.

²⁰ Статтю 46¹ виключено на підставі Закону України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI.

²¹ Частина 13 ст. 37 виключено на підставі Закону України від 27 березня 2014 р. № 1166-VII.

забезпечення» органи, що призначають пенсії, мають право вимагати відповідні документи від підприємств, організацій і окремих осіб, а також в необхідних випадках перевіряти обґрунтованість їх видачі.

Підприємства та організації несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну громадянам або державі внаслідок несвоєчасного оформлення або подання пенсійних документів, а також за видачу недостовірних документів, і відшкодовують її (постанова Верховного Суду України від 18 червня 2013 р. у справі № 21-204а13).

14. Оскільки суд першої інстанції встановив, що спір виник щодо виплати допомоги з червня по вересень 2008 р. особі, яка застрахована в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, то за таких обставин колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що на відносини щодо виплати допомоги такій особі у зазначеному періоді поширювалися норми спеціального Закону (яким є Закон України від 18 січня 2001 р. № 2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими по-

хованням»), відповідно до ст. 43 якого допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається застрахованій особі у розмірі, що встановлюється правлінням Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом (постанова Верховного Суду України від 18 червня 2013 р. у справі № 21-209а13).

15. Із 22 травня 2008 р. на відносини щодо виплати допомоги особі, яка застрахована у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, поширюються норми спеціального закону, яким є Закон України від 18 січня 2001 р. № 2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), відповідно до ст. 43 якого допомога надається застрахованій особі у розмірі, що встановлюється правлінням Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом (постанова Верховного Суду України від 11 червня 2013 р. у справі № 21-168а13).

Справи щодо соціального захисту; соціального захисту ветеранів війни; соціального захисту та зайнятості інвалідів

1. Правовідносини щодо виплати грошової допомоги ветеранам війни у 2009 р., а також розмір цієї виплати регулюються положеннями Закону України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), ч. 5 ст. 12 якого було передбачено, що щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі п'яти мінімальних пенсій за віком.

Тому застосування до цих правовідносин положень Закону України від 26 грудня 2008 р. № 835-VI «Про Державний бюджет України на 2009 рік» та постанови Кабінету Міністрів України від 18 березня 2009 р. № 211 «Про розміри разової грошової допомоги, що виплачується в 2009 році відповідно до Законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про жертви нацистських переслідувань», яка є підзаконним нормативним актом та суперечить Закону України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захи-

сту», є помилковим (постанова Верховного Суду України від 14 березня 2013 р. у справі № 21-33а13).

2. Адміністративно-господарські санкції за незайняті інвалідами робочі місця не є податком, збором (обов'язковим платежем), обов'язкова сплата яких передбачена Конституцією України та Законом України від 25 червня 1991 р. № 1251-XII «Про систему оподаткування»²², а є заходом впливу на правопорушника у сфері господарювання у зв'язку із вчиненням правопорушення.

Разом із тим відповідно до ч. 1 ст. 218 ГК України підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання. Частиною 2 цієї статті передбачено, що учасник господарських відносин несе відповідальність, зокрема, за порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що він ужив усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення.

²² Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

З огляду на зазначене висновок суду касаційної інстанції щодо обґрунтованості позову відділення Фонду соціального захисту інвалідів про стягнення адміністративно-господарських санкцій у зв'язку з тим, що при подачі звіту форми № 3-ПН товариство не повідомляло службу зайнятості про наявність вакансій для працевлаштування інвалідів (колонка «15» звіту форми № 3-ПН не заповнювалась), ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права (постанова Верховного Суду України від 28 травня 2013 р. у справі № 21-386а12).

3. Згідно зі ст. 18 Закону України від 21 березня 1991 р. № 875-XII «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 875-XII) працевлаштування інвалідів здійснюється центральним

органом виконавчої влади з питань праці та соціальної політики, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями інвалідів. Законом України від 23 лютого 2006 р. № 3483-IV «Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації інвалідами права на трудову зайнятість» зазначену статтю було викладено в іншій редакції, а Закон № 875-XII доповнено ст. 18¹, за змістом якої пошук підходящої роботи для інваліда здійснює державна служба зайнятості.

Таким чином, обов'язок підприємства зі створення робочих місць для інвалідів не супроводжується його обов'язком займатися пошуком інвалідів для працевлаштування (постанови Верховного Суду України від 2 квітня 2013 р. у справі № 21-95а13, від 16 квітня 2013 р. у справі № 21-81а13).

Справи зі спорів щодо відносин публічної служби

1. Правовий статус посадових осіб митної служби України, їх права та обов'язки визначаються Конституцією України, МК України, а в частині, що ним не регулюється, — Законом України від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII «Про державну службу» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 3723-XII). Тобто дисциплінарна відповідальність посадових осіб митної служби врегульована спеціальним законодавством, у тому числі й нормами Дисциплінарного статуту митної служби України (затверджено Законом України від 6 вересня 2005 р. № 2805-IV²³). Норми Закону № 3723-XII можуть застосовуватися щодо посадових осіб митної служби у тій частині, що не врегульована спеціальним митним законодавством, у тому числі й нормами зазначеного Статуту, оскільки припинення державної служби на підставі п. 6 ч. 1 ст. 30 Закону № 3723-XII є крайнім заходом відповідальності державного службовця за порушення службової дисципліни, який виходить за межі дисциплінарної відповідальності, тому неможливість застосування до посадової особи митної служби України дисциплінарних стягнень аж до звільнення з митного органу має бути мотивовано.

Передумовою звільнення державного службовця за вчинення дисциплінарного правопорушення, пов'язаного зі здійсненням службової діяльності, з підстави припинення державної служби за порушення Присяги державного службовця (далі — Присяга) мають бути порушення,

встановлені внаслідок ретельного службового розслідування, порядок проведення якого регулюється Інструкцією про порядок організації та проведення службового розслідування і службової перевірки в митній службі України (затверджено наказом Державної митної служби України від 13 серпня 2010 р. № 918; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 лютого 2011 р. за № 154/18892). При цьому необхідно враховувати, що наслідком вчинення дисциплінарного правопорушення можуть бути припинення державної служби за порушення Присяги або звільнення з митного органу, які є санкціями різних рівнів відповідальності і не можуть застосовуватися як альтернативні. Звільнення за порушення присяги може мати місце лише тоді, коли державний службовець вчинив проступок проти інтересів служби, який суперечить покладеним на нього обов'язкам, підриває довіру до нього як до носія влади, що призводить до приниження державного органу та унеможлиблює подальше виконання ним своїх обов'язків. Державний службовець, який вчинив дисциплінарний проступок, не може бути звільнений за порушення Присяги, якщо цей проступок не можна кваліфікувати як порушення Присяги (постанови Верховного Суду України від 21 травня 2013 р. у справі №21-403а12, від 4 червня 2013 р. у справах № 21-167а13, 21-171а13).

2. За змістом п. 68 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ (затверджено постановою Кабінету Міністрів УРСР від 29 лип-

²³ Закон втратив чинність на підставі Закону України від 4 липня 2013 р. № 406-VII.

ня 1991 р. № 114; у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) звільнення осіб середнього, старшого і вищого начальницького складу зі служби на підставі підпункту «ж» п. 64 зазначеного Положення до спливу тримісячно-

го строку від дня попередження ними про своє бажання звільнитися, якщо сторони не домовилися про звільнення у коротший строк, є безпідставним (постанова Верховного Суду України від 11 червня 2013 р. у справі № 21-169а13).

Справи зі спорів щодо виконавчої служби та виконавчого провадження

1. За встановленої законодавцем заборони на вчинення виконавчих дій зі стягнення з підприємств паливно-енергетичного комплексу, внесених до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу, заборгованості, визначеної Законом України від 23 червня 2005 р. № 2711-IV «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу», строк зупинення виконавчого провадження не міг бути скорочений судом.

Крім того, внесення юридичної особи до цього Реєстру не є підставою для зупинення виконавчого провадження та заходів примусового виконання судових рішень щодо стягнення з неї заборгованості, яка не стосується неповних роз-

рахунків за енергоносії і не встановлена зазначеним Законом (постанова Верховного Суду України від 5 лютого 2013 р. у справі № 21-407а12).

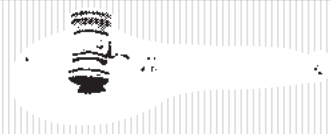
2. Договором застави може встановлюватися інший порядок реалізації заставленого майна, відмінний від публічних торгів (аукціону).

Аналіз норм матеріального права дає підстави дійти висновку, що Законом України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу» допускається встановлення в договорі застави порядку примусового виконання рішень, які підлягають виконанню відповідно до Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (постанова Верховного Суду України від 9 квітня 2013 р. у справі № 21-409а12).

Інша категорія справ

Зважаючи на коло суб'єктів, на яких поширюється дія Методики визначення неефективного використання паливно-енергетичних ресурсів (затверджено наказом Національного агентства України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів від 13 грудня 2006 р. № 89), а також те, що на підставі проведених відповідно до її вимог розрахунків обсягів нераціонального

використання паливно-енергетичних ресурсів застосовуються економічні санкції та нараховується енергетичний збір, колегія суддів вважає, що цей нормативно-правовий акт міг бути направлений на виконання лише після його державної реєстрації в установленому законодавством порядку (постанова Верховного Суду України від 4 червня 2013 р. у справі № 21-140а13).

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Договір оренди землі є цивільно-правовим, а отже, йому притаманні такі ознаки, як свобода договору, обов'язковість його виконання сторонами тощо. Суб'єкт владних повноважень, який не є учасником договору, не може здійснювати владні управлінські функції шляхом втручання у відносини сторін договору, але має право контролювати належність виконання договору та відповідність його умов чинному законодавству України, зокрема стежити, щоб такі умови не суперечили інтересам суспільства. Якщо ж договір пов'язаний зі сплатою податків і, на думку суб'єкта владних повноважень, спрямований на ухилення від їх сплати, останній, за допомогою адміністративних заходів, уповноважений відновити публічний порядок.

Зміна розміру земельного податку згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» є підставою для перегляду встановленого розміру орендної плати шляхом внесення відповідних змін до договору оренди землі його учасниками і не тягне автоматичну зміну умов договору щодо розміру орендної плати, а отже, відповідного донарахування державною податковою інспекцією суми податкового зобов'язання з орендної плати із застосуванням штрафних санкцій за податковими повідомленнями-рішеннями

ПОСТАНОВА¹

Іменем України

11 червня 2013 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши у відкритому судовому засіданні справу за позовом приватно-орендного сільськогосподарського підприємства «Відродження» (далі — Підприємство) до Кременчуцької об'єднаної державної податкової інспекції Полтавської області Державної податкової служби України (далі — ДПІ) про скасування податкових повідомлень-рішень, **встановила:**

У червні 2011 р. Підприємство звернулося до суду з позовом, у якому просило скасувати податкові повідомлення-рішення від 29 жовтня 2010 р. №№ 0000382301/0/3540, 0000392301/0/3541 та 0000222200/0/3542 (далі — податкові повідомлення-рішення) на суму 5 тис. 277 грн 30 коп., 21 тис. 100 грн 53 коп. та 130 тис. 840 грн 65 коп. відповідно.

На обґрунтування позовних вимог позивач послався на те, що орендну плату за земельні ділянки він сплачував відповідно до умов укладених із сільськими радами договорів, які протягом

періоду, що перевірявся відповідачем, були чинні та не змінювалися, тому підстав для збільшення розміру орендної плати у позивача не було, через що податкове зобов'язання з орендної плати податковий орган визначив неправомірно.

На обґрунтування позовних вимог про неправність визначення податкового зобов'язання з податку на прибуток іноземних юридичних осіб позивач послався на те, що оподаткування господарських операцій з фірмою *GSI International*, яка є резидентом США, суперечить Конвенції між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи та капітал (ратифікована Законом від 26 травня 1995 р. № 180/95-ВР), оскільки зазначена Конвенція передбачає оподаткування резидента США в країні свого резидентства.

Полтавський окружний адміністративний суд постановою від 11 жовтня 2011 р., залишеною без змін ухвалою Харківського апеляційного адміністративного суду від 17 січня 2012 р., у задоволенні позову відмовив.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, мотивував своє рішення

* Публікується повний текст судового рішення із незначними редакційними правками.

¹ Постанова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 11 червня 2013 р. у справі № 21-166а13.

тим, що орендна плата — це форма податку на землю, справляння плати за землю є сферою регулювання податкового законодавства, збільшення мінімального розміру орендної плати за землю відбулося не у зв'язку з волевиявленням сторін договору, а у зв'язку зі зміною ставки податку відповідно до закону, то необхідність сплати земельного податку в новому розмірі виникла у позивача незалежно від внесення змін до договорів оренди.

Вищий адміністративний суд України постановою від 19 липня 2012 р. скасував рішення судів попередніх інстанцій в частині відмови у задоволенні позову щодо скасування податкових повідомлень-рішень від 29 жовтня 2010 р. № 0000382301/0/3540 і № 0000392301/0/3541; у цій частині позов задовольнив: зазначені податкові повідомлення-рішення скасував.

Скасовуючи рішення судів попередніх інстанцій та задовольняючи позов, касаційний суд дійшов висновку, що зміна розміру земельного податку згідно із Законом від 3 червня 2008 р. № 309-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (далі — Закон № 309-VI) є підставою для перегляду встановленого розміру орендної плати шляхом внесення відповідних змін до договору оренди землі його учасниками, однак не тягне автоматичного підвищення розміру орендної плати, встановленого в договорі оренди.

У заяві про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого адміністративного суду України від 19 липня 2012 р. з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, ДПІ просила зазначену вище постанову суду касаційної інстанції скасувати та направити справу на новий розгляд до цього ж суду.

На обґрунтування мотивів перегляду судового рішення ДПІ послалася на неоднакове застосування судом касаційної інстанції ч. 4 ст. 21 Закону від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (далі — Закон № 161-XIV) зі змінами, внесеними Законом № 309-VI, а також додала копію ухвали Вищого адміністративного суду України від 11 липня 2012 р. (справа № К/9991/80742/11), яка, на думку заявника, підтверджує неоднакове застосування касаційним судом одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах. Зі змісту зазначеної ухвали вбачається, що касаційний суд у подібних правовідносинах дійшов такого висновку: посилення позивача на те, що зміна умов договору оренди земельної ділянки щодо розміру орендної плати може здійснюватись лише за згодою сторін, є необґрунтованими,

а орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності належить до загальнодержавних податків і зборів, порядок нарахування та сплати якої регламентований положеннями спеціальних законів. З огляду на це положення договору оренди земельної ділянки, які суперечать вказаним законам, застосовуватися не можуть.

Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає, що заява ДПІ про перегляд оскаржуваного рішення Вищого адміністративного суду України не підлягає задоволенню з огляду на таке.

Суб'єктами права власності на землю відповідно до п. «б» ст. 80 ЗК є, зокрема, територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, — на землі комунальної власності.

Відповідно до частин 1 та 2 ст. 83 ЗК² землі, які належать на праві власності територіальним громадам сіл, селищ, міст, є комунальною власністю. У комунальній власності перебувають усі землі в межах населених пунктів, крім земель приватної та державної власності, а також земельні ділянки за їх межами, на яких розташовані об'єкти комунальної власності.

До повноважень сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин на території сіл, селищ, міст належить, зокрема, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності відповідно до цього Кодексу (п. «в» ст. 12 ЗК).

Згідно зі ст. 2 Закону від 3 липня 1992 р. № 2535-XII «Про плату за землю»³ (далі — Закон № 2535-XII) використання землі в Україні є платним. Плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від грошової оцінки земель. За земельні ділянки, надані в оренду, справляється орендна плата.

Граничний розмір орендної плати за земельні ділянки, які перебувають у державній або комунальній власності, встановлений Законом № 161-XIV, та є обов'язковим при укладанні відповідних договорів.

Відповідно до ч. 1 ст. 21 цього ж Закону орендна плата — це платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою.

Підставою нарахування земельного податку відповідно до ст. 13 Закону № 2535-XII є дані державного земельного кадастру, а орендної плати за земельну ділянку, яка перебуває у державній або

² Частина 2 зазначеної статті у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

³ Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

комунальній власності, — договір оренди такої земельної ділянки.

За ч. 4 ст. 21 Закону № 161-ХІV зі змінами, внесеними Законом № 309-VI, річна орендна плата за земельні ділянки, які перебувають у державній або комунальній власності, надходить до відповідних бюджетів, розподіляється і використовується відповідно до закону і не може бути меншою: для земель сільськогосподарського призначення — розміру земельного податку, що встановлюється Законом «Про плату за землю»; для інших категорій земель — трикратного розміру земельного податку, що встановлюється Законом «Про плату за землю».

Водночас, відповідно до п. 13 Типового договору оренди землі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2004 р. № 220, редакція якого також викладена в пункті розд. «Орендна плата» договорів оренди землі, укладених позивачем із селищною радою, передбачено перегляд розміру орендної плати у разі, зокрема, зміни розмірів земельного податку, підвищення цін, тарифів, у тому числі внаслідок інфляції.

Згідно із п. 8 ч. 1 ст. 14 Закону від 25 червня 1991 р. № 1251-ХІІ «Про систему оподаткування»⁴ до загальнодержавних належать такі податки і збори (обов'язкові платежі), як плата за землю (земельний податок, а також орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності).

Приписами ст. 21 Закону № 161-ХІV та ст. 8 Закону № 2535-ХІІ законодавець передбачив внесення змін до розміру орендної плати за земельні ділянки, які перебувають у державній або комунальній власності.

Статтею 30 Закону № 161-ХІV встановлено, що зміна умов договору оренди землі здійснюється за взаємною згодою сторін. У разі недосягнення згоди щодо зміни умов договору оренди землі спір вирішується в судовому порядку.

При цьому ст. 654 ЦК передбачено, що зміна договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає зі звичаїв ділового обороту.

Разом із тим слід зауважити, що органи державної податкової служби відповідно до ст. 2 Закону від 4 грудня 1990 р. № 509-ХІІ «Про державну податкову службу в Україні»⁵ були наділені повноваженнями зі здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до

бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також неподаткових доходів, установлених законодавством, проте ініціативою вносити зміни до договорів оренди землі згідно із приписами статей 12, 80, 83 ЗК, статей 21, 30 Закону № 161-ХІV наділена одна зі сторін цих договорів, якою у справі, що розглядається, є селищна рада — орган місцевого самоврядування, через яку відповідною територіальною громадою реалізовано право власності на передані в оренду земельні ділянки, що знаходяться у комунальній власності.

Договір оренди землі є цивільно-правовим, а отже, йому притаманні такі ознаки, як свобода договору, обов'язковість його виконання сторонами тощо. Суб'єкт владних повноважень, який не є учасником договору, не може здійснювати владні управлінські функції шляхом втручання у відносини сторін договору, але має право контролювати належність виконання договору та відповідність його умов чинному законодавству України, зокрема стежити, щоб такі умови не суперечили інтересам суспільства. Якщо ж договір пов'язаний зі сплатою податків і, на думку суб'єкта владних повноважень, спрямований на ухилення від їх сплати, останній, за допомогою адміністративних заходів, уповноважений відновити публічний порядок.

Таким чином, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України погоджується з висновком Вищого адміністративного суду України про те, що хоча зміна розміру земельного податку згідно із Законом № 309-VI є підставою для перегляду встановленого розміру орендної плати шляхом внесення відповідних змін до договору оренди землі його учасниками, зазначене не тягне автоматичну зміну умов договору щодо розміру орендної плати, а отже, відповідного донорахування ДПІ суми податкового зобов'язання з орендної плати із застосуванням штрафних санкцій за податковими повідомленнями-рішеннями.

Відповідно до ч. 1 ст. 244 КАС Верховий Суд України відмовляє в задоволенні заяви, якщо обставини, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися.

Ураховуючи наведене та керуючись статтями 241, 242, 244 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

У задоволенні заяви ДПІ відмовити.

Постанова є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

⁴Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України.

⁵Закон втратив чинність на підставі Закону від 5 липня 2012 р. № 5083-VI.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Надання послуг із постачання природного газу системою розподільних газопроводів можливе тільки за умови укладання з постачальниками договору про надання послуг із транспортування природного газу відповідно до пунктів 9, 10 Порядку забезпечення споживачів природним газом (у редакції, чинній на час виникнення спору).

Позадовіріне транспортування природного газу зазначеним Порядком забороняється

ПОСТАНОВА

*Судової палати у господарських справах Верховного Суду України
від 5 березня 2013 р.
(в и т я з)*

У березні 2011 р. публічне акціонерне товариство по газопостачанню та газифікації «Дніпропетровськгаз» (далі — ПАТ «Дніпропетровськгаз») звернулося до Господарського суду Дніпропетровської області з позовом до відкритого акціонерного товариства «ДніпроАзот» (далі — ВАТ «ДніпроАзот»), правонаступником якого є публічне акціонерне товариство «ДніпроАзот» (далі — ПАТ «ДніпроАзот»), про стягнення 12 млн 745 тис. 769 грн 20 коп. фактичних витрат на виконання договорів про надання послуг із транспортування природного газу розподільними газопроводами у період із березня по травень 2008 р. та понесених судових витрат у справі.

На обґрунтування своїх вимог позивач посилається на те, що він є ліцензіатом на здійснення транспортування природного газу розподільними газопроводами у Дніпропетровській області. Згідно із актами від 31 березня, 30 квітня та 31 травня 2008 р. протягом березня—травня 2008 р. відповідачеві надано безоплатні послуги з транспортування природного газу. Витрати на його транспортування відповідно до Методики розрахунку тарифів на транспортування та постачання природного газу для підприємств з газопостачання та газифікації, затвердженої постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 4 вересня 2002 р. № 983, підлягають стягненню з відповідача на підставах, передбачених ст. 174 ГК, ч. 1 ст. 901 та ч. 1 ст. 904 ЦК.

Рішенням Господарського суду Дніпропетровської області від 20 лютого 2012 р. позов задоволено: стягнуто з ПАТ «ДніпроАзот» на користь ПАТ «Дніпропетровськгаз» 12 млн 745 тис. 769 грн 20 коп. фактичних витрат на виконання договорів про надання послуг із транспортування природного газу розподільними газопроводами за період березень—травень 2008 р.

Дніпропетровський апеляційний господарський суд постановою від 26 червня 2012 р. рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 20 лютого 2012 р. скасував; прийняв нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив.

Постановою Вищого господарського суду України від 16 жовтня 2012 р. постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 26 червня 2012 р. скасовано, а рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 20 лютого 2012 р. залишено в силі.

Постанова обґрунтована тим, що підписані позивачем та відповідачем акти від 31 березня, 30 квітня та 31 травня 2008 р. підтверджують факт того, що саме ПАТ «Дніпропетровськгаз» надав ПАТ «ДніпроАзот» послуги з транспортування природного газу у зазначений період, і встановлюють обов'язок відповідача сплатити вартість цих послуг.

ПАТ «ДніпроАзот» у порядку ст. 111¹⁹ ГПК подало заяву про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 16 жовтня 2012 р. у справі № 20/5005/17342/2011 з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права при вирішенні аналогічних судових справ.

На обґрунтування неоднакового застосування судом касаційної інстанції норм матеріального права заявник надав копії постанов Вищого господарського суду України від 18 листопада 2010 р. у справі № 1/351-09, від 10 листопада 2010 р. у справі № 1/352-09, від 16 серпня 2011 р. у справі № 20/30-11, від 15 серпня 2011 р. у справі № 27/14-11, у яких висловлена правова позиція про те, що відносини між постачальником і суб'єктами господарської діяльності, які мають ліцензію на транспортування природного газу

розподільними трубопроводами, згідно з Порядком забезпечення споживачів природним газом (далі — Порядок), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України (далі — КМУ) від 27 грудня 2001 р. № 1729, здійснюються на підставі обов'язкового договірної регулювання і надання послуг із транспортування природного газу трубопроводами за межами договору забороняється.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін, перевіrivши наведені за явником обставини, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України вважає, що заява підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Пунктами 9, 10 Порядку (у редакції, чинній на час виникнення спору) визначено, що постачальниками природного газу можуть бути суб'єкти господарської діяльності, які в установленому порядку отримали ліцензію на постачання природного газу. Постачальники природного газу в разі його постачання укладають із газотранспортними і газодобувними підприємствами та суб'єктами господарювання, що мають ліцензію на здійснення розподілу природного і нафтового газу, договори про транспортування природного газу.

Пунктом 14 Порядку (у редакції, чинній на час виникнення спору) передбачено, що газотранспортні і газорозподільні підприємства, до яких належить і ПАТ «Дніпропетровськгаз», зобов'язані здійснювати транспортування природного газу лише в межах виділених лімітів, при цьому забороняється газопостачання споживачів, для яких постачальником не виділено планових обсягів (лімітів) поставки природного газу.

Таким чином, нормативно-правовими актами КМУ визначено, що надання послуг із постачання природного газу системою розподільних газопроводів можливе тільки за умови укладення з постачальниками договору про надання послуг із транспортування природного газу.

Господарські суди встановили, що 30 січня 2007 р. між відкритим акціонерним товариством по газопостачанню та газифікації «Дніпропетровськгаз» (далі — ВАТ «Дніпропетровськгаз»; виконавець) та закритим акціонерним товариством «Укргаз-Енерго» (далі — ЗАТ «Укргаз-Енерго»; замовник) укладено договір № 12/66/Тр-07 про надання послуг із транспортування природного газу (далі — договір 1), за умовами якого виконавець зобов'язався прийняти та здійснити транспортування споживачам природного газу системою розподільних

газопроводів у межах обсягів, визначених пунктами 2.1 і 2.1.1 цього договору.

Згідно з договором 1 виконавець приймає газ від замовника у пунктах його приймання-передачі через ДК «Укртрансгаз» та здійснює транспортування до пунктів призначення, де проводить технічну передачу газу споживачам (п. 3.4 договору 1), а замовник здійснює оплату послуг із транспортування природного газу системою розподільних газопроводів виконавцеві (п. 6.2 договору 1).

Укладеним між ЗАТ «Укргаз-Енерго» (постачальник) і ВАТ «ДніпроАзот» (покупець) договором від 28 листопада 2007 р. № 110/77/Х-08-640/8-1 на постачання природного газу (далі — договір 2) та додатковими угодами до нього визначено, що вартість транспортування природного газу системою розподільних газопроводів є частиною вартості природного газу, яку споживач сплачує постачальнику.

Постачальник у разі несплати або несвоечасної попередньої оплати споживачем природного газу має право, направивши повідомлення, зменшити або припинити плановий обсяг поставки газу (пункти 3.3.1, 3.5.4 договору 2).

Отже, договором 1 і договором 2 сторони визначили, що надані ПАТ «Дніпропетровськгаз» послуги з транспортування природного газу оплачує ЗАТ «Укргаз-Енерго», а у вартість природного газу, яку ВАТ «ДніпроАзот» сплачує постачальнику, входить і вартість його транспортування.

Апеляційний суд правильно встановив, що виставлені ЗАТ «Укргаз-Енерго», але не оплачені покупцем, рахунки-фактури на оплату природного газу за договором 2 містять відомості з постачання природного газу в березні, квітні та травні 2008 р. і своїм правом обмежити або припинити планові поставки газу в разі невиконання покупцем зобов'язань із попередньої оплати природного газу шляхом направлення повідомлення постачальник газу не скористався.

Водночас факт прийняття природного газу в зазначений період ВАТ «ДніпроАзот» не заперечує, про що свідчать акти від 31 березня, 30 квітня та 31 травня 2008 р.

Обгрунтованим є висновок суду апеляційної інстанції про те, що Технічна угода, укладена між ВАТ «Дніпропетровськгаз» та ВАТ «ДніпроАзот» на виконання вимог п. 3.2 договору 2, і зазначені вище акти свідчать про виконання ВАТ «Дніпропетровськгаз» диспетчерських функцій з контролю за регулюванням надходжен-

ня й реалізації природного газу та здійснення контролю за обліком прийнятого споживачем газу на підставі показників комерційних приладів обліку витрат природного газу і не можуть розглядатися як договори про надання безоплатних послуг із транспортування газу. Позадовірно транспортування природного газу Порядком забороняється.

Іншого правового навантаження щодо догвірних відносин позивача і покупця з оплати транспортування природного газу Технічна угода не передбачає.

Внаслідок неправильного застосування ст. 174 ГК, ч. 1 ст. 901 та ч. 1 ст. 904 ЦК суд каса-

ційної інстанції дійшов помилкового висновку щодо законного задоволення позову судом першої інстанції.

Керуючись статтями 111²³—111²⁵, 111²⁸ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України постановила: заяву ПАТ «ДніпроАзот» задовольнити частково, постанову Вищого господарського суду України від 16 жовтня 2012 р. у справі № 20/5005/17342/2011 скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом (коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) дії (бездіяльності), безпосередньо спрямованої на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Питання про спрямованість умислу необхідно вирішувати з огляду на сукупність усіх обставин вчиненого діяння, зокрема, враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного до, під час і після вчинення злочину, його взаємини з потерпілою, що передували події. Визначальним при цьому є і суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій

ПОСТАНОВА

*Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 14 листопада 2013 р. у справі № 5-46кс13
(в и т я з)*

Київський районний суд м. Полтави вироком від 23 листопада 2012 р. засудив М.В. за ч. 3 ст. 15 КК і ч. 1 ст. 115 КК до позбавлення волі на строк сім років.

М.В. визнано винуватим у тому, що він 3 липня 2012 р., приблизно о 21 год., у стані алкогольного сп'яніння в квартирі за місцем свого проживання під час сварки намагався вбити співмешканку свого сина М.І. З цією метою М.В. ножем із ознаками холодної зброї завдав їй один проникаючий удар у спину, спричинивши ножове поранення тулуба з ушкодженням грудної клітини та черевної порожнини, яке за ознакою небезпечності для життя в момент заподіяння належить до тяжких тілесних ушкоджень. Смерть потерпілої не настала з причин, що не

залежали від волі М.В., оскільки їй своєчасно надали кваліфіковану медичну допомогу.

Апеляційний суд Полтавської області ухвалою від 26 лютого 2013 р. вирок щодо М.В. залишив без змін.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 29 серпня 2013 р. судові рішення щодо М.В. залишив без змін.

У заяві про перегляд судового рішення Верховним Судом України захисник просив скасувати ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 серпня 2013 р. щодо М.В., а справу направити на новий касаційний розгляд із підстав неоднакового застосування судом каса-

ційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень. Він стверджував, що суд дав неправильну оцінку фактичним обставинам інкримінованого засудженому суспільно небезпечного діяння і помилково витлумачив матеріальний закон щодо вчинення М.В. замаху на вбивство з прямим умислом. На думку захисника, таке рішення касаційного суду відрізняється від рішень того ж суду в інших справах, в яких подібні фактичні обставини суспільно небезпечних діянь кваліфіковані як умисне тяжке тілесне ушкодження.

На обґрунтування заяви захисник надав ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 грудня 2012 р. щодо Особи 5, дії якої суд касаційної інстанції переоцінював із ч. 1 ст. 15 і ч. 1 ст. 115 КК на ч. 1 ст. 121 КК. У цій справі Нововодолазький районний суд Харківської області вироком від 3 березня 2009 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 8 грудня 2011 р., Особу 5 визнав винуватою у тому, що вона, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, під час сварки завдала Особі 7 удар кухонним ножом в область живота, чим спричинила проникаюче поранення черевної порожнини з ушкодженням правої долі печінки, що належить до тяжких тілесних ушкоджень. Умисел на позбавлення життя Особа 5 не довела до кінця з причин, які не залежали від її волі, через те, що Особа 7 втекла з місця злочину, хоча Особа 5 намагалася наздогнати Особу 7.

Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України заслухала суддю-доповідача, пояснення прокурора про відмову в задоволенні заяви у зв'язку з відсутністю неоднаковості у правозастосуванні, перевірила матеріали кримінальної справи та матеріали, додані до заяви, обговорила зазначені у заяві доводи та дійшла висновку про таке.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК 1960 р. підставами для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили, є неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень.

Вирішуючи питання про наявність підстави для перегляду судового рішення, передбаченої

п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК 1960 р., Верховний Суд України врахував установлені судом обставини, що викладені у судовому рішенні, яке набрало законної сили.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 КК та положень пунктів 4, 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом (коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) дії (бездіяльності), безпосередньо спрямованої на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Питання про спрямованість умислу необхідно вирішувати з огляду на сукупність усіх обставин вчиненого діяння, зокрема, враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного до, під час і після вчинення злочину, його взаємини з потерпілою, що передували події. Визначальним при цьому є і суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій.

У кримінальній справі, в якій оспорується рішення суду касаційної інстанції, встановлено, що М.В. тривалий час перебував із потерпілою у неприязних стосунках, поштовхом до ще однієї сварки і застосування насильства стала поведінка самої потерпілої, яка знехтувала зауваженнями засудженого не брати речі його покійної дружини. Для злочину було використано мисливський ніж (знаряддя з підвищеними травмуючими властивостями). Удар нанесено у життєво важливі органи. Для удару була прикладена така сила, що ніж увійшов у тіло потерпілої, яка стояла спиною до засудженого, на всю довжину леза, при цьому М. супроводжував свої дії погрозою вбивства.

Характер та послідовність дій, вчинених засудженим, у своїй сукупності свідчили про те, що він мав прямий умисел на позбавлення життя потерпілої, використав знаряддя злочину, застосування якого призводить до смерті, однак не завершив задумане, оскільки потерпіла почала кликати на допомогу. На її крик відразу з'явився син засудженого, який невдовзі після удару (у коридорі квартири) відібрав у батька ніж. Смерть потерпілої не настала завдяки своєчасно наданій медичній допомозі.

Касаційний суд правильно розцінив фактичні підстави кваліфікації злочину і дійшов слушного висновку, що ці діяння підпадають під ознаки замаху на умисне вбивство.

Водночас проаналізовані фактичні обставини справи виключають можливість кваліфікації дій М.В. за ч. 1 ст. 121 КК, оскільки механізм застосованого ним насильства не дає підстав вважати, що М.В. мав намір спричинити будь-які тілесні ушкодження, а не вбивство.

У судовому рішенні, на яке зроблено посилення як на підтвердження неоднакового застосування одних і тих самих норм закону про кримінальну відповідальність, фактичні обставини суспільно небезпечного діяння, щодо якого ухва-

лено це рішення, попри подібність із фактичними обставинами діяння, вчиненого М.В., отримали інакшу, відмінну кримінально-правову оцінку. З'ясування причин та умов такого застосування норми закону відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 400¹², ч. 2 ст. 400²² КПК перебуває за межами предмета перегляду справи, у зв'язку з чим Верховний Суд України був позбавлений можливості висловити правову позицію щодо цього рішення.

Враховуючи зазначене, Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України відмовила у задоволенні заяви захисника про перегляд ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 серпня 2013 р. щодо М.В.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Аналіз положень статей 63, 65 СК України, статей 66, 67 ГК України дає підстави для висновку про те, що в разі передання подружжям свого спільного сумісного майна до статутного фонду приватного підприємства, учасником якого є один із подружжя, майно переходить у приватну власність цього підприємства, а в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується в право вимоги (зобов'язальне право), сутність якого полягає у праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя (а не право власності на саме майно) або право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства, або половини майна, що залишилося після ліквідації підприємства

ПОСТАНОВА

*Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 19 лютого 2014 р. у справі № 6-5цс14
(в и т я г)*

У грудні 2012 р. Д. звернулася до суду з позовом до Б., приватного підприємства «Даско» (далі — ПП «Даско»), товариства з обмеженою відповідальністю «Фортекс Альянс» (далі — ТОВ «Фортекс Альянс»), Подільської районної у м. Києві державної адміністрації, Голосіївської районної у м. Києві державної адміністрації, третя особа — приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу Р., про визнання правочину недійсним та скасування державної реєстрації змін до статуту підприємства.

Позовні вимоги Д. мотивувала тим, що вона перебуває в зареєстрованому шлюбі з відповідачем. 26 жовтня 2010 р. Б. вступив до складу власників ПП «Даско» з часткою 30 % статутного капіталу цього підприємства. 25 серпня 2011 р. Б. склав нотаріально посвідчену заяву про вихід зі складу ПП «Даско» з передачею ТОВ «Фортекс

Альянс» належної йому частки у статутному капіталі підприємства.

Пославшись на те, що зазначена частка у статутному капіталі ПП «Даско» належала Б. та їй на праві спільної сумісної власності і що відчуження цієї частки відбулося без її відома та згоди, Д. змінила позовні вимоги і просила суд визнати недійсним із моменту вчинення правочин про передачу Б. ТОВ «Фортекс Альянс» належної йому частки в статутному капіталі ПП «Даско» та скасувати державну реєстрацію змін до статуту ПП «Даско» від 30 серпня 2011 р. та від 22 серпня 2012 р.

Печерський районний суд м. Києва рішенням від 20 серпня 2013 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 2 жовтня 2013 р., позов Д. залишив без задоволення.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 жовтня 2013 р. їй відмовлено у відкритті касаційного провадження у справі.

20 грудня 2013 р. до Верховного Суду України надійшла заява Д. про перегляд зазначеної ухвали з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК.

У заяві про перегляд судового рішення Д. порушила питання про скасування ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 жовтня 2013 р. з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції норми матеріального права — ст. 65 СК.

На обґрунтування заяви Д. додала рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 червня 2012 р., яке, на її думку, підтверджує неоднакове застосування касаційним судом ст. 65 СК у подібних правовідносинах, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20 січня 2014 р. зазначену справу допущено до розгляду Верховним Судом України в порядку гл. 3 розд. V ЦПК.

Перевіривши матеріали справи та наведені в заяві доводи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що заява не підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ст. 353 ЦПК Верховний Суд України переглядає судові рішення у цивільних справах виключно з підстав і в порядку, встановлених цим Кодексом.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК підставою для подання заяви про перегляд судових рішень у цивільних справах є неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

За змістом ст. 360⁵ ЦПК Верховний Суд України відмовляє в задоволенні заяви, якщо обставини, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися.

У справі, яка переглядалася, суди встановили, що Б. та Д. з 27 жовтня 1990 р. перебувають у зареєстрованому шлюбі.

У 2010 р. Б. вступив до складу власників ПП «Даско». Розмір його частки у статутному капіталі цього підприємства становив 30 %, а 70 % статутного капіталу належали іноземному суб'єкту

господарювання — товариству з обмеженою відповідальністю «Джазі Рок Хендельс ГМБХ» (Австрія; далі — ТОВ «Джазі Рок Хендельс ГМБХ»).

25 серпня 2011 р. власники ПП «Даско» — Б. та ТОВ «Джазі Рок Хендельс ГМБХ» — ухвалили рішення про вихід зі складу власників ПП «Даско» та про передачу цього підприємства (100 % статутного капіталу) ТОВ «Фортекс Альянс», яке визначили новим власником ПП «Даско» (п. 1 рішення). Іншим пунктом цього рішення затвердили нову редакцію статуту ПП «Даско» з відповідними змінами.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновком якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив із того, що відповідно до положень ст. 65 СК згоди одного з подружжя на вихід іншого з подружжя зі складу учасників товариства не вимагається, оскільки вважається, що подружжя діє за взаємною згодою. Виходом зі складу учасників одного з подружжя права іншого з подружжя не порушуються й останній, за умови внесення частки у статутний фонд за рахунок спільних коштів подружжя, має право на компенсацію своєї частки та частки дивідендів.

Зі змісту рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 6 червня 2012 р., на яке заявниця послалася як на підставу неоднакового застосування касаційним судом ст. 65 СК, вбачається, що касаційний суд виходив із того, що право особи на частку в статутному капіталі господарського товариства є наслідком внесення нею вкладу у статутний капітал цього товариства та відповідно до положень ст. 13 Закону від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» підлягає грошовій оцінці. Крім того, суд зазначив, що відчуження частки у статутному капіталі товариства за своєю правовою природою є відчуженням належних відповідачу вкладів у вигляді грошових коштів. Тому, скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалу апеляційного суду, касаційний суд дійшов висновку про те, що укладення одним із подружжя договору купівлі-продажу (відступлення) частки у статутному капіталі товариства без згоди іншого з подружжя — порушення вимог ст. 65 СК та підстава для визнання такого договору недійсним.

Отже, аналіз наведених судових рішень свідчить про неоднакове застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права — ст. 65 СК, що потягло ухвален-

ня різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Таким чином, предметом перегляду у справі є застосування касаційним судом ст. 65 СК при визначенні правового режиму частки в статутному капіталі приватного підприємства, внесеної одним із подружжя до статутного капіталу за рахунок їх спільних коштів, та необхідність отримання згоди іншого із подружжя на розпорядження цією часткою.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми матеріального права — ст. 65 СК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України виходила з такого.

Підстави набуття права спільної сумісної власності подружжя (тобто перелік юридичних фактів, які є підставами виникнення права спільної сумісної власності на майно подружжя) визначені в ст. 60 СК.

За змістом цієї норми майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності.

Порядок здійснення подружжям права спільної сумісної власності та право подружжя на розпорядження спільним сумісним майном визначено у статтях 63, 65 СК.

Відповідно до ч. 1 ст. 65 СК дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою.

При укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового; для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово (частини 2, 3 ст. 65 СК).

Одним із видів розпорядження власністю є право власника використовувати своє майно для здійснення господарської діяльності.

Під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 ГК).

Відповідно до ст. 55 ГК суб'єктами господарювання є юридичні особи, створені відповідно

до ЦК, та фізичні особи — громадяни, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані як підприємці. Однією з організаційних форм господарювання є підприємство (ст. 62 ГК).

Підприємство, засноване на приватній власності засновника, є приватним підприємством (ст. 63 ГК).

Підприємство є юридичною особою, йому належить право власності на майно, у тому числі і яке передане засновником до статутного фонду як внесок (статті 62, 66 ГК).

Відносини стосовно майна приватного підприємства та прав учасників регулюються нормами статей 115, 116 ЦК та статей 66, 67, 113 ГК.

У ч. 1 ст. 42 ГК розкривається поняття підприємництва як самостійної, ініціативної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Проголошена у ст. 43 ГК свобода підприємницької діяльності полягає у праві суб'єктів господарювання без обмежень приймати рішення і здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом.

Стаття 3 ЦК серед загальних засад цивільного законодавства проголосила свободу договору, свободу підприємницької діяльності, яка не заборонена законом.

Свобода договору полягає, зокрема, у вільному вияві волі сторін, у тому числі в підприємницькій, господарській діяльності, на вступ у договірні відносини, у можливості вільно обирати собі партнерів у договірних відносинах, у визначенні умов договору тощо.

Результатом наділення юридичних осіб — приватних підприємств свободою господарської діяльності та підприємництва є застосування ними цивільно-правових договорів як правової форми їх діяльності.

Реалізація майнових прав приватного підприємства здійснюється в порядку, встановленому цим Кодексом, іншими законодавчими актами України (ч. 4 ст. 66 ГК).

Підприємства вільні у виборі предмета договору, визначенні зобов'язань, інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України (ч. 2 ст. 67 ГК).

Установивши у справі, яка переглядається, факт набуття ПП «Даско» права власності на грошові кошти, внесені у 2010 р. (під час шлюбу з Д.) Б. до статутного капіталу цього підприємства, та прийняття власниками ПП «Даско» — Б.

і ТОВ «Джазі Рок Хендельс ГМБХ» — рішення про їх вихід зі складу ПП «Даско» та про передачу цього підприємства (100% статутного капіталу) іншому суб'єкту господарської діяльності — ТОВ «Фортекс Альянс», яке визначили новим власником ПП «Даско», суд касаційної інстанції, погодившись із висновками судів першої та апеляційної інстанцій, обґрунтовано вважав, що на дії, пов'язані з виходом учасників підприємства і з розпорядженням майном ПП «Даско» в процесі здійснення ним господарської діяльності, згоди іншого з подружжя, який не є учасником приватного підприємства, не вимагається, оскільки відповідно до положень ст. 65 СК вважається, що подружжя діє за взаємною згодою.

Аналіз зазначених правових норм дає підстави для висновку про те, що в разі передання подружжям свого спільного сумісного майна до статутного фонду приватного підприємства, учасником якого є один із подружжя, майно переходить у приватну власність цього підприєм-

ства, а в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується в право вимоги (зобов'язальне право), сутність якого полягає у праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя (а не право власності на саме майно) або право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства, або половини майна, що залишилося після ліквідації підприємства.

Саме такого висновку дійшов суд касаційної інстанції у справі, яка переглядалася, і оскільки в ній судом було ухвалене законне рішення, то не було підстав для його скасування.

Відповідно до ч. 1 ст. 360⁵ ЦПК Верховний Суд України відмовляє в задоволенні заяви, якщо обставини, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися.

Керуючись статтями 360², 360³, 360⁵ ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України у задоволенні заяви Д. відмовила.

До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей/матеріалів обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файлу .rtf або .doc, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1.5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10×15 см), віддруковане на фотопапері без тиснення або записане на електронному носії (формат відповідного файлу .jpg, розподільна здатність зображення 300 dpi), а також короткі анкетні дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі у місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер, письмовий дозвіл видавництву на обробку та зберігання персональних даних. Ілюстрації (фотографії) до тексту також мають супроводжуватися відповідними підписами.

Відповідно до вимог ВАК наукові статті повинні мати такі необхідні елементи: постанов-

ка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри вузу чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначити прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та ін., видавництво, рік і місце видання, загальну кількість сторінок або номер сторінки, з якої взято цитату. Бібліогра-

фічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопії титульних сторінок цих видань. Нумерація виносков має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначити його повну назву, дату прийняття, номер (для відомчих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим виданням до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише в разі, коли буде визнано доцільним їх доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням із автором.

Аналіз

стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики) *

Місцеві та апеляційні суди як суди першої інстанції згідно з даними Державної судової адміністрації України (далі — ДСА) у 2013 р. розглянули (з урахуванням повернутих, витребуваних) 3 млн 973,2 тис. справ, кримінальних проваджень, заяв, позовних заяв, скарг, подань, клопотань (далі — справ та матеріалів) різних категорій, що на 5,3 % менше порівняно з 2012 р., проте їх питома вага від кількості тих, які перебували на розгляді зазначених судів, залишилася на рівні попереднього року і становила 91 % [91,3 %]¹. Зокрема, по першій інстанції суди розглянули: адміністративних — 385,8 тис. справ та матеріалів, що на 37,6 % менше, ніж у 2012 р.; цивільних — 1,7 млн, що на 1,5 % більше; господарських — майже 145 тис. (без урахування окремих ухвал), що на 24,5 % менше; про адміністративні правопорушення — 1 млн, що на 5,6 % менше; кримінальних — 782,4 тис., що на 13,6 % більше, у тому числі за Кримінальним процесуальним кодексом України, який набрав чинності 20 листопада 2012 р. (далі — КПК 2012 р.), — 736,1 тис.

Минулого року апеляційні суди з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення за апеляціями та апеляційними скаргами розглянули 1 млн 444 тис. справ та матеріалів усіх категорій, що всього на 0,1 % більше порівняно з 2012 р.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ упродовж 2013 р. закінчив провадження (з урахуванням повернутих, переданих та розглянутих по суті) у 60,1 тис. [57,8 тис.] цивільних справ та матеріалів, що на 4,1 % більше, ніж у 2012 р., а також у 17,7 тис. [18,4 тис.] кримінальних справ та матеріалів, що менше на 3,5 %.

Упродовж 2013 р. Вищий адміністративний суд України закінчив провадження в 90,1 тис.

справ та матеріалів по першій інстанції в апеляційному та касаційному порядках, що на 17,6 % менше, ніж у 2012 р. Водночас Вищий господарський суд України — у 20,6 тис. касаційних скарг, подань, що на 19,7 % менше.

Згідно з положеннями Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус судів» (далі — Закон № 2453-VI) питання про допуск справ до провадження у Верховному Суді України вирішують вищі спеціалізовані суди. Так, упродовж 2013 р. до вищих спеціалізованих судів надійшло 10,6 тис. заяв про перегляд судових рішень Верховним Судом України, що на 9,5 % більше, ніж у 2012 р.; за 7,6 тис. заяв у допуску справи до провадження відмовлено. Вищі спеціалізовані суди постановили 738 ухвал про допуск справи до провадження у Верховному Суді України, їх питома вага від кількості розглянутих заяв, за якими вирішувалося питання про допуск до провадження (без урахування повернутих, залишених без розгляду), становить 8,8 % [9,4 %], зокрема щодо допуску до провадження: кримінальних справ — 24,8 % [17,9 %]; адміністративних — 11,1 % [11 %]; цивільних — 6,1 % [9,2 %]; господарських — 3,5 % [4,3 %]. Упродовж 2013 р. Верховний Суд України згідно з наданими йому повноваженнями закінчив провадження у 860 [1,2 тис.] справах та матеріалах.

Поліпшився стан справ із оперативністю розгляду судами цивільних, адміністративних та господарських справ. Так, у 2013 р. кількість цивільних справ наказного, позовного, окремого провадження, розглянутих із порушенням строків, установлених Цивільним процесуальним кодексом України (далі — ЦПК), порівняно з 2012 р. зменшилась на 38,9 %, їх питома вага також зменшилась і становила 4,6 % [7,3 %] від кількості тих справ, провадження в яких закінчено; у тому числі питома вага справ позовного та окремого провадження, розглянутих понад строки, передбачені ст. 157 ЦПК, також зменшилась — 5,9 % [9,7 %].

* Дані судової статистики опрацювали начальник управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України Г.І. РУДНИК та головний консультант цього управління О.О. АПАНАСЕНКО.

¹ Тут і далі, якщо не зазначено інше, у квадратних дужках наведено статистичні дані за 2012 р.

ських справ щомісяця отримувал на розгляд по 11,1 [11,9] справи та матеріалу.

До Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2013 р. надійшло 79 тис. [77,2 тис.] касаційних скарг, справ та заяв (без повторного урахування витребуваних та призначених справ); до кожного судді цього суду згідно зі штатним розписом в середньому надходило на розгляд по 59,9 [58,5] справ та матеріалів; зокрема, до кожного судді: судової палати у цивільних справах — по 78,4 [75,6] касаційних скарг, справ та заяв; судової палати у кримінальних справах — по 34 [34,5] справи та матеріалу.

Кожний суддя Вищого адміністративного суду України в середньому щомісяця у 2013 р. отримувал на розгляд по 68,5 [81,8] справ та матеріалів; кожний суддя Вищого господарського суду України — 17,4 [20,6] справ та матеріалів. До кожного судді Верховного Суду України щомісяця в середньому надходило на розгляд по 1,7 [1,6] справи та матеріалу.

Розгляд кримінальних справ

На розгляді судів першої інстанції у 2013 р. перебувало 827,1 тис. кримінальних справ і матеріалів, що на 12,1 % більше, ніж у 2012 р.; із них у 783,2 тис., або 94,7 % [93,2 %] провадження закінчено. У тому числі закінчено провадження у 169,1 тис. кримінальних справ (без матеріалів) та матеріалів кримінального провадження, що надійшли до суду з обвинувальним актом (далі — справ), що на 12,6 % менше, або 82,4 % [82,2 %] від кількості тих, що перебували на розгляді судів, із них за КПК 2012 р. — у 133,9 тис. справ. Суди постановили обвинувальний чи виправдувальний вирок у 135,8 тис. справ, що становить 80,3 % [83,4 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено, у тому числі за КПК 2012 р. — у 109,1 тис. справ.

Кількість кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами та злочинними організаціями, що надійшли на розгляд судів, зменшилася порівняно з 2012 р. на 28 % і становила 370; їх питома вага від загальної кількості кримінальних справ, що надійшли на розгляд судів у 2013 р., становила 0,2 % [0,3 %]. У провадженні судів перебувало 927 зазначених справ, що на 12,2 % менше, ніж у 2012 р. Із постановленням вироку суди розглянули 360 кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами та злочинними організаціями, що на 7 % менше, або 70,5 % [73,7 %] від кількості справ, провадження в яких закінчено. На додаткове розслідування та в порядку, передбаченому ст. 249¹ КПК, суди повер-

нули 73 такі справи, або 14,3 % [16 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено; провадження закрито у 12 справах, що на 33,3 % менше. Суди визнали винними у вчиненні злочинів у складі організованих груп та злочинних організацій понад 1 тис. осіб, або 79,9 % [86,8 %] від кількості засуджених за вироками, що набрали і не набрали законної сили; виправдано 2 [3] особи.

Кількість кримінальних проваджень, справ про злочини, вчинені неповнолітніми чи за їх участю, що перебували на розгляді судів, залишилися на рівні попереднього року і становила 10,6 тис., водночас їх питома вага від загальної кількості кримінальних проваджень, справ, які перебували на розгляді, дещо збільшилася і становила 5,2 % [4,5 %]. Суди ухвалили вироки у 6,4 тис. справ про злочини, вчинені неповнолітніми чи за їх участю, що на 15,1 % менше, їх питома вага від кількості розглянутих кримінальних проваджень, справ становить 73,9 % [82,4 %]. На додаткове розслідування та в порядку, передбаченому ст. 249¹ КПК, суди повернули 111 справ, або 1,3 % [2,8 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено; закрито провадження у 780 таких справах, або 9 % [13 %].

На розгляд до судів надійшло 4,2 тис. кримінальних проваджень, справ про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (статті 364—370 Кримінального кодексу України (далі — КК), що на 24,7 % менше, ніж у 2012 р.; їх питома вага від загальної кількості кримінальних справ, які надійшли на розгляд судів у 2013 р., становила 2,5 % [3 %]. У провадженні судів перебувало 6,8 тис. зазначених справ, що на 19,1 % менше, ніж у 2012 р. Із постановленням вироку суди розглянули 2,7 тис. кримінальних проваджень, справ, що всього на 0,3 % менше, або 53,8 % [47,3 %] від кількості справ, провадження в яких закінчено; закрито провадження у 1,4 тис. справ, що на 33,9 % менше, або 28,8 % [38,1 %]. На додаткове розслідування та в порядку, передбаченому ст. 249¹ КПК, суди повернули 484 таких справ, що на 18,4 % менше, ніж у 2012 р., або 9,6 % [10,3 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено. Залишилися нерозглянутими 1,7 тис. кримінальних проваджень, справ, або 25,8 % [31,4 %] від кількості тих, що перебували на розгляді. За вироками, що набрали законної сили, за вчинення зазначених злочинів засуджено майже 2,1 тис. [2,3 тис.] осіб, що на 9 % менше порівняно з 2012 р., стосовно 1,5 тис. [2,5 тис.] осіб справи закрито, виправдано 43 [27] особи.

Оперативність призначення до розгляду судами кримінальних справ залишилася на рівні попереднього року. Так, кількість кримінальних

справ, призначених до попереднього і судового розгляду з порушенням строків, передбачених положеннями статей 314, 316 КПК 2012 р. та статтями 241, 256 КПК 1960 р., порівняно з 2012 р. зменшилася на 15,2 % і становила 2,9 тис. [3,4 тис.], а їх частка від кількості справ, провадження в яких закінчено, становить 1,7 % [1,8 %]. У тому числі із порушенням строків призначено: підготовче судове провадження (ч. 1 ст. 314 КПК 2012 р.) — у 1 тис. матеріалів кримінального провадження, або 0,7 %; до судового розгляду (ст. 316 КПК 2012 р.) — 1,1 тис. справ та матеріалів кримінального провадження, або 0,8 %.

Згідно з даними ДСА відсутні порушення процесуальних строків під час призначення справ у судах Запорізької, Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької областей та м. Києва. Зменшення як кількості, так і питомої ваги кримінальних справ, призначених до попереднього і судового розгляду з порушенням строків, відмічено у судах 12 областей. Водночас найчастіше порушували строки призначення справ до попереднього та судового розгляду суди областей: Рівненської — 9,6 % [8,3 %], Сумської — 9,6 % [4,1 %], Кіровоградської — 5,7 % [5,8 %], Житомирської — 4,7 % [7,2 %], Черкаської — 4,4 % [1,3 %], Одеської — 2,4 % [5,3 %].

Дещо зменшилася кількість нерозглянутих матеріалів кримінального провадження, кримінальних справ; водночас їх питома вага від кількості справ, що перебували на розгляді, залишилася майже на рівні попереднього року. Так, суди не розглянули 30,2 тис. кримінальних справ та матеріалів кримінального провадження, за винятком тих, провадження в яких зупинено, що на 9,7 % менше, ніж у 2012 р., або 14,3 % [14,2 %]. У тому числі в строк понад шість місяців залишилися нерозглянутими 6,5 тис. справ та матеріалів кримінального провадження, що на 30,2 % менше, зменшилася і їх частка від кількості тих, що перебували на розгляді, і становила 3,1 % [4 %]. Понад один рік у провадженні судів перебувало 2,6 тис. кримінальних справ та матеріалів кримінального провадження, що також на 33,1 % менше, або 1,2 % [1,6 %]. Найбільша питома вага таких справ у судах м. Севастополя — 3,8 %, або 92 справи [9,1 %], м. Києва — 2,6 %, або 268 [3,5 %], а також областей: Житомирської — 3 %, або 158 [2,7 %], Львівської — 2,5 %, або 196 [2,9 %], Закарпатської — 2,2 %, або 105 [2,5 %], Луганської — 1,8 %, або 258 [1,1 %], Одеської — 1,8 %, або 202 [3,2 %].

Зменшилась як кількість справ, так і кількість осіб, які трималися під вартою і рахувалися за судами понад шість місяців. Так, станом на 1 січня 2014 р. суди по першій інстанції не розглянули

1,3 тис. справ та матеріалів кримінального провадження, що удвічі менше порівняно з 2012 р., або 0,6 % [1,1 %] від кількості тих, що перебували у провадженні судів, за якими 2,1 тис. осіб трималися під вартою і рахувалися за судами понад шість місяців, що також на 49,3 % менше. У тому числі не розглянуто 589 матеріалів кримінального провадження (КПК 2012 р.), або 0,4 % від кількості тих, що перебували у провадженні судів, за якими 886 осіб трималися під вартою і рахувалися за судами понад шість місяців.

Упродовж 2013 р. суди відклали розгляд 90,3 тис. кримінальних справ та матеріалів кримінального провадження, що на 29,2 % менше, ніж у 2012 р. або 42,8 % [54,1 %] від кількості тих, що перебували у провадженні. До тривалого перебування справ на розгляді судів, як і в попередні роки, призводить неявка в судове засідання учасників кримінального провадження. Так, станом на 1 січня 2014 р. через неприбуття (неявку) обвинувачених (підсудних), свідків, захисників, прокурорів та інших учасників процесу було відкладено розгляд 8,8 тис. [12,4 тис.] справ та матеріалів кримінального провадження, що на 28,7 % менше, ніж на 1 січня 2013 р., або 59,6 % [58 %] від загальної кількості тих, розгляд яких відкладено. Із них через неприбуття свідків чи потерпілих — 3,6 тис., або 24,4 % [27 %] від загальної кількості справ та матеріалів кримінального провадження, розгляд яких відкладено; обвинуваченого — 3,5 тис. справ, або 23,5 % [20,1 %]. Суди приймали рішення про привід свідка чи потерпілого під час розгляду 27,6 тис. справ, матеріалів кримінального провадження, що на 41,5 % менше, ніж у 2012 р.; із них відповідні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, не виконали постанови судів про привід осіб у 9,1 тис. справ, або 32,9 % [35,9 %] від прийнятих; про привід обвинуваченого (підсудного) — у 17,3 тис. справ, матеріалів кримінального провадження, із них не виконано постанови судів про привід підсудного у 6,1 тис. справ, або 35,5 % [32,2 %]. Суди змінили підсудному запобіжний захід на взяття під варту в 2,6 тис. кримінальних справ, що на 44,2 % менше порівняно з 2012 р.

Через неприбуття захисника відкладено розгляд у 1,1 тис. справ та матеріалів кримінального провадження, або 7,2 % [6,9 %], у тому числі відповідно до положень КПК 2012 р. — у 818 матеріалах кримінального провадження; прокурора — у 289 справах, матеріалах кримінального провадження, або майже 2 % [1,5 %], у тому числі відповідно до положень КПК 2012 р. — у 229 матеріалах кримінального провадження. Суди від-

повідно до положень ч. 1 ст. 324 КПК 2012 р. порушили питання про відповідальність прокурора або адвоката під час розгляду 67 матеріалів кримінального провадження.

Удвічі зменшилася кількість справ, матеріалів кримінального провадження, в яких відкладено розгляд через нездійснення доставки до суду обвинуваченого (підсудного), який перебуває під вартою, і становила 567, або 3,8 % [5,6 %] від кількості тих, розгляд яких було відкладено. Водночас найбільший відсоток відкладених із цієї причини справ у судах АР Крим — 8,4 % [6,8 %], м. Севастополя — 9,1 % [16,6 %], м. Києва — 6,3 % [9,7 %] та областей: Кіровоградської — 10,4 % [12, %], Тернопільської — 6,8 % [6,2 %], Одеської — 5,8 % [4,5 %], Вінницької — 5,6 % [15,4 %], Полтавської — 5,6 % [3,7 %].

Суди по першій інстанції повернули на додаткове розслідування (згідно зі статтями 246, 281 КПК 1960 р.) та прокурорам (ст. 249¹ КПК 1960 р.) для усунення виявлених порушень, а також прокурори відкликали із суду (у порядку, передбаченому ст. 232 цього Кодексу) 4,1 тис. кримінальних справ. Питома вага зазначених справ від кількості справ публічного обвинувачення, провадження в яких закінчено, становить 11,9 % [3,8 %].

За фактами порушення законності при провадженні дізнання чи досудового слідства суди постановили 257 окремих ухвал, їх питома вага становить 6,4 % [31,2 %] від кількості справ, що були направлені на додаткове розслідування.

Апеляційні загальні суди упродовж минулого року скасували ухвали (постанови) місцевих загальних судів про повернення справ на додаткове розслідування стосовно 2 тис. осіб, або 35,5 % [31,9 %] від кількості тих, щодо яких справи було повернено на додаткове розслідування.

У зв'язку із розшуком обвинуваченого (підсудного) суди зупинили провадження у 5,5 тис. кримінальних справ, що порівняно з 2012 р. на 23,8 % менше, їх частка від кількості справ, провадження в яких зупинено, становить 84,7 % [84,8 %].

Виправдувальні вироки місцеві та апеляційні загальні суди як суди першої інстанції постановили стосовно 997 осіб, із них у справах публічного обвинувачення — стосовно 857 [437] осіб, що майже удвічі більше, ніж у 2012 р.; їх питома вага від кількості осіб, щодо яких ухвалено вироки, складала 0,6 % [0,2 %]. В апеляційному порядку виправдувальні вироки скасовано стосовно 383 осіб, із них у справах публічного обвинувачення — стосовно 332 осіб, або 39 % [60,4 %] від кількості тих, щодо яких ухвалено виправдувальні вироки місцевими загальними судами.

У 2013 р. на виконання положень КПК 2012 р. слідчі судді розглянули (без повернутих) майже 399 тис. клопотань слідчих, прокурорів та інших осіб, з яких задоволено 351,3 тис. клопотань, або 88,1 % [87,5 %] від кількості розглянутих. У тому числі розглянуто 57,9 тис. клопотань про застосування запобіжних заходів, з яких задоволено 52,6 тис., або 90,8 % [91,1 %] від кількості розглянутих. Зокрема, слідчі судді про застосування запобіжних заходів розглянули: 20,9 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, з яких задоволено 17,8 клопотань, або 85,1 % [87 %] від кількості розглянутих (без повернутих); 5,6 тис. — про продовження строків тримання під вартою, із них задоволено 5,3 тис., або 94,2 % [88 %]; 27,4 тис. — про застосування особистого зобов'язання, задоволено 26,1 тис., або 95,5 % [95,5 %]; 7,6 тис. — про застосування домашнього арешту, задоволено 7 тис., або 91,9 % [86,1 %]; 1,4 тис. — про застосування застави, задоволено 1,1 тис., або 76,2 % [71,6 %]; 584 — про застосування особистої поруки, задоволено 545, або 93,3 % [86,2 %]. Застосовано також заходи забезпечення кримінального провадження під час судового розгляду 22,3 тис. справ; у тому числі запобіжний захід тримання під вартою обрано у 6,4 тис. справ.

Крім того, за положеннями КПК 1960 р. суди розглянули 176 подань органів досудового слідства з різних питань, із них задоволено 78 подань, або 44,3 % [89,8 %] від кількості розглянутих. У тому числі розглянуто 54 [28,5 тис.] подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, з яких задоволено 20 [24,2 тис.] подань, або 37 % [84,9 %] від кількості розглянутих.

На постанови суддів про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою розглянуто 2,4 тис. апеляцій обвинувачених та їх захисників, що на 30,8 % менше; задоволено 458 таких подань, або 2,6 % [2,1 %] від кількості винесених місцевими загальними судами постанов про взяття під варту.

Суди за результатами розгляду справ упродовж 2013 р. взяли під варту 6,7 тис. осіб, що на 22,2 % менше, ніж у 2012 р. Звільнено з-під варту 2,5 тис. осіб, що на 45,2 % менше, у тому числі 1,3 тис. осіб, або 51,8 % [64,9 %] — у зв'язку із засудженням особи до інших видів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі на певний строк; 55 осіб [55] — у зв'язку із постановленням стосовно особи виправдувального вироку. За результатами розгляду апеляцій на судові рішення у кримінальних справах було звільнено з-під варту 708 осіб [778]; Вищий спеціалізований суд Украї-

ни з розгляду цивільних і кримінальних справ за результатами розгляду касаційних скарг на судові рішення у кримінальних справах звільнив з-під варті 68 осіб [55].

Під заставу суди звільнили 753 особи [507]; слідчими суддями було задоволено 1,1 тис. клопотань про застосування застави та 6 клопотань про звернення суми застави в дохід держави.

Слідчим суддям згідно з положеннями ч. 1 ст. 303 КПК 2012 р. надійшло на розгляд 42,9 тис. скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Розглянуто (без повернутих) 35,3 тис. скарг, з яких задоволено 13 тис., або 36,8 % [25,9 %] від кількості розглянутих. У тому числі розглянуто (без повернутих): майже 12 тис. скарг — на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк, задоволено 3,5 тис. скарг, або 29,5 % [17,3 %] від кількості розглянутих; 12,7 тис. скарг — на рішення слідчого чи прокурора про закриття кримінального провадження, задоволено 6,1 тис., або 47,9 % [34,3 %] від кількості розглянутих; 1,3 тис. скарг — на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, задоволено 405, або 30,1 % [25 %] від кількості розглянутих.

Суди також розглянули 3 тис. [28,6 тис.] скарг на дії органів досудового слідства та прокурорів (КПК 1960 р.), з яких задоволено 1,3 тис., або 44,7 % [32,6 %] від кількості розглянутих. У тому числі про відмову в порушенні кримінальної справи розглянуто 1,9 тис. скарг, із них задоволено 933, або 50,4 % [41,7 %] від кількості розглянутих; про порушення кримінальної справи — 536, з яких задоволено 181, або 33,8 % [24,3 %] від кількості розглянутих; про закриття справи — 290, із них задоволено 144, або 49,7 % [41 %].

Упродовж 2013 р. за положеннями КПК 2012 р. суди розглянули 3,6 тис. клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, з яких суди задовольнили 3,3 тис., або 92,3 %; від кримінальної відповідальності суди звільнили 3,5 тис. осіб. За постановами слідчих суди звільнили від кримінальної відповідальності 170 [5,8 тис.] осіб (КПК 1960 р.), у тому числі розглянуто 573 по-

станови про вирішення питання щодо закриття справ у зв'язку із закінченням строків давності у справах стосовно невстановлених осіб, з яких суди задовольнили 475, або 82,9 % [93 %] від кількості розглянутих.

До судів у порядку надання міжнародної допомоги надійшло 635 запитів, клопотань, розглянуто 620, з яких повернено 36, задоволено 512, або 82,6 % [82,5 %] від кількості розглянутих; залишилися нерозглянутими 28. У тому числі слідчі судді розглянули: 174 клопотання прокурорів — про застосування екстрадиційного арешту особи за запитом компетентного органу іноземної держави про її видачу згідно з положеннями ст. 584 КПК 2012 р., задовольнили 166, або 95,4 % від кількості розглянутих; 126 запитів (без повернутих) — про вручення документів згідно з положеннями ст. 564 зазначеного Кодексу, з яких задоволено 112, або 76,7 % від кількості розглянутих; 132 клопотання — про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України згідно з положеннями ст. 609 зазначеного Кодексу, з яких задоволено 119, або 90,2 % від кількості розглянутих.

Суди з метою усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також з інших підстав постановили 1,5 тис. окремих ухвал; їх частка серед справ, провадження в яких закінчено відповідно до положень КПК 1960 р., — 4,2 % [3,2 %].

Із фіксуванням судового процесу за допомогою звукозаписувальних технічних засобів розглянуто 131,6 тис. кримінальних справ, або 77,8 % [3,3 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено. У режимі відеоконференції судово провадження здійснювалося у 681 справі. За участю присяжних розглянуто 29 справ.

На розгляді апеляційних загальних судів по першій інстанції перебувало 16 кримінальних справ. Закінчено провадження в 13 кримінальних справах, у тому числі із постановленням вироку розглянуто 7 справ, або 53,8 % [42,3 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено; надіслано за підсудністю 6 справ. Залишилися нерозглянутими 3 кримінальні справи, або 18,7 % [13,3 %] від кількості тих, що перебували на розгляді судів.

За апеляційними скаргами на вироки, ухвали (постанови) місцевих загальних судів до апеляційних загальних судів надійшло 59,8 тис. справ та матеріалів, що всього на 1,6 % менше, ніж у 2012 р., у тому числі за апеляційними скаргами на вироки — 28,8 тис. справ, що також на 2,7 % менше. В апеляційному порядку перевірено законність та обґрунтованість 48,3 тис. вироків, ухвал (поста-

нов) місцевих судів, що на 5,1 % менше; апеляційні скарги задоволено в 21,4 тис. кримінальних справ та матеріалів, що на 0,7 % більше. У тому числі згідно з положеннями КПК 2012 р. надійшло 32,6 тис. апеляційних скарг на судові рішення судів та слідчих суддів; розглянуто 24,1 тис., з яких в апеляційному порядку задоволено 9,4 тис., або 39,1 % [25,1 %] від кількості розглянутих.

Дещо погіршилася ситуація із якістю розгляду місцевими судами кримінальних справ. Так, в апеляційному порядку скасовано і змінено вироки стосовно 14,1 тис. осіб, що на 0,7 % менше, ніж у 2012 р., водночас збільшилася їх питома вага від кількості тих, щодо яких постановлено вироки місцевими загальними судами, і становила 9,3 % [7,6 %]. Найбільший відсоток скасованих та змінених за апеляціями вироків, як і в попередні роки, постановили суди м. Севастополя — 14,4 % [16,5 %], а також областей: Вінницької — 13,6 % [10,3 %], Закарпатської — 12,8 % [12,3 %], Волинської — 12,1 % [11,1 %], Хмельницької — 11,9 % [11,1 %]. У тому числі за апеляціями скасовано вироки стосовно 9,3 тис. осіб, що також менше на 4,9 %, або 6,1 % [5,3 %].

Найчастіше підставами для скасування вироків в апеляційному порядку були істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону (ст. 412 КПК 2012 р., ст. 370 КПК 1960 р.) — стосовно 3,7 тис. осіб, або 39,9 % [42 %] від кількості тих, щодо яких вироки скасовано, із них судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою (п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК 2012 р.), та через порушення права обвинуваченого на захист (п. 3 ч. 2 ст. 370 КПК 1960 р.) — стосовно 537 осіб, або 5,8 % [5,8 %]. Неповнота судового розгляду (ст. 410 КПК 2012 р.) — стосовно 57 осіб, односторонність або неповнота дізнання, досудового чи судового слідства (ст. 368 КПК 1960 р.) — стосовно 2,3 тис. осіб; разом питома вага таких осіб становить 25,2 % [25,8 %] від загальної кількості тих, щодо яких вироки скасовано.

Із поверненням справи публічного обвинувачення на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства (ч. 1 ст. 374 КПК 1960 р.) за апеляціями скасовано вироки стосовно 1,5 тис. осіб, або 20,7 % [19,1 %] від кількості всіх осіб, щодо яких вироки скасовано у справах публічного обвинувачення. За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди скасовано вироки у справах публічного обвинувачення з направленням кримінального провадження (ч. 2 ст. 407 КПК 2012 р.): до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку стосовно 47 осіб;

до суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку — 27 осіб.

В апеляційному порядку скасовано вироки і призначено новий розгляд у суді першої інстанції (п. 6 ч. 1 ст. 407 КПК 2012 р.) стосовно 711 осіб, із поверненням справи на новий судовий розгляд (ч. 2 ст. 374 КПК 1960 р.) — стосовно 4,9 тис. осіб, разом питома вага таких осіб від кількості всіх тих, щодо яких вироки скасовано, становить 60,6 % [65,4 %].

Апеляційні загальні суди, скасувавши повністю чи частково вироки місцевого суду, ухвалили нові вироки стосовно 1,7 тис. осіб, або 17,8 % [10,6 %] від кількості тих, щодо яких вироки скасовано. Зокрема, відповідно до положень п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК 2012 р. новий вирок ухвалено стосовно 813 осіб, у тому числі у справах публічного обвинувачення — стосовно 715 осіб, із яких через необхідність застосування більш суворого покарання апеляційні інстанції ухвалили нові вироки стосовно 511 осіб, або 71,5 % від кількості тих, щодо яких ухвалено нові вироки у цих справах.

Закрито провадження у справі стосовно 405 осіб, або 4,3 % [5,3 %] від кількості тих, щодо яких вироки скасовано. У тому числі відповідно до положень КПК 1960 р. у справах публічного обвинувачення із закриттям провадження у справі за відсутності події або складу злочину в апеляційному порядку скасовано вироки стосовно 33 [66] осіб, або 9,6 % [13,8 %] від кількості усіх скасованих із закриттям провадження в зазначених справах.

Виправдувальні вироки в апеляційному порядку скасовано стосовно 383 осіб [303 осіб], що на 26,4 % більше, ніж у 2012 р. У тому числі у справах публічного обвинувачення скасовано стосовно 332 осіб [261 особи], що на 27,2 % більше, з них постановлено новий вирок у зв'язку зі скасуванням необґрунтованого виправдувального вироку стосовно 41 особи [14 осіб], із них у справах публічного обвинувачення — стосовно 24 осіб [12 осіб], або 2,8 % [2,7 %] від кількості осіб, виправданих місцевими загальними судами у цих справах; із направленням справи на додаткове розслідування — стосовно 79 осіб, або 9,2 % [13,5 %] від кількості тих, щодо яких місцеві загальні суди постановили виправдувальні вироки у справах публічного обвинувачення.

В апеляційному порядку змінено вироки стосовно 4,8 тис. осіб, що на 8,6 % більше, або 3,1 % [2,4 %] від постановлених по першій інстанції; із них без зміни кваліфікації злочину з пом'якшенням призначеного покарання, якщо суд апеляційної інстанції визнав, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості кри-

мінального правопорушення та особі обвинуваченого змінено вироки стосовно 2,3 тис. осіб, або 48,1 % [59,7 %] від усіх змінених.

Апеляційні суди також скасували ухвали (постанови) місцевих загальних судів стосовно 5 тис. осіб, або 1 % [1 %] від кількості постановлених; змінено ухвали (постанови) стосовно 437 осіб, або 0,09 % [0,05 %] від постановлених.

За результатами перегляду судових рішень у кримінальних справах апеляційні загальні суди постановили 233 [678] окремих ухвал, із них за виявленими фактами порушення закону, допущеними суддями місцевих судів, — 107 [308] окремих ухвал.

Упродовж 2013 р. до судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надійшло 17,2 тис. касаційних скарг на вироки, постанови (ухвали) місцевих судів та на судові рішення апеляційних судів, що на 1,7 % менше, ніж у 2012 р., із них 11,8 тис. [11,4 тис.] — на вироки. У тому числі надійшло касаційних скарг на судові рішення відповідно до: ч. 2 ст. 383 КПК 1960 р. — майже 14 тис.; ст. 424 КПК 2012 р. — 3,2 тис. Розглянуто 16,1 тис. касаційних скарг; рішення про витребування кримінальної справи прийнято за 5,3 тис. касаційних скарг, або 32,9 % [33,4 %] від кількості розглянутих скарг, а за 10,8 тис. касаційних скарг, або 67,1 % [66,6 %] — відмовлено в цьому. На розгляді зазначеного суду перебувало 5,4 тис. витребуваних за касаційними скаргами кримінальних справ та 606 кримінальних справ за касаційними скаргами на судові рішення апеляційних судів відповідно до положень ст. 383 КПК 1960 р.

Усього за касаційними скаргами судді судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ розглянули (без урахування повернутих) 5,4 тис. справ. Касаційні скарги задоволено в 2,2 тис. кримінальних справ, або 40,1 % [45,2 %] від кількості тих, судові рішення в яких перевірялися в касаційному порядку. За результатами розгляду касаційних скарг скасовано і змінено судові рішення у кримінальних справах стосовно 2,5 тис. осіб, у тому числі скасовано і змінено вироки стосовно 1,9 тис. осіб, або 1,2 % [1,2 %] від кількості тих, щодо яких суди по першій інстанції постановили вироки. Найчастіше за касаційними скаргами переглядалися вироки, постановлені судами областей: Херсонської — 2,3 % [1,3 %], Чернівецької — 2,3 % [1,6 %], Вінницької — 2,1 % [1,7 %], Волинської — 2,1 % [2,2 %], Київської — 2,1 % [1,8 %]. У тому числі скасовано вироки стосовно

1,3 тис. осіб, або 0,9 % [0,9 %]. Зокрема, скасовано вироки і призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції (направлено справи на новий апеляційний розгляд) стосовно 678 осіб, або 50,6 % [42,1 %] від кількості осіб, щодо яких вироки скасовано.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у касаційному порядку перевірів вироки стосовно 33 [36] осіб, засуджених до довічного позбавлення волі за умисне вбивство за обтяжуючих обставин. Стосовно 27 [26] засуджених вироки залишено без змін, скасовано — стосовно 6 [9] осіб.

До Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надійшло на розгляд 410 заяв про перегляд судового рішення Верховним Судом України, що на 20,6 % більше, ніж у 2012 р. Із різних підстав було повернуто 139 заяв; залишено без розгляду 37 заяв. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ відповідно до положень ст. 451 (ст. 400¹⁸) КПК постановив 53 ухвали про допуск кримінальних справ до провадження у Верховному Суді України, що на 60,6 % більше, ніж у 2012 р., їх питома вага від кількості заяв, за якими вирішувалося питання про допуск до провадження, також збільшилася і становила 24,8 % [17,9 %]; за 161 заявою — у допуску до провадження відмовлено. За 2 [17] заявами Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ постановив ухвали про відкриття провадження у справі, оскільки було встановлено, що порушення Україною міжнародних зобов'язань є наслідком недотримання норм процесуального права. На розгляді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ перебувало (із урахуванням витребуваних у попередньому році) 6 кримінальних справ, у яких перевірялися судові рішення; за результатами перевірки судових рішень у 5 справах заяви щодо перевірки вироків задоволено.

На розгляд до Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у 2013 р. на виконання положень статей 400^{19–25} КПК (статей 444—458 КПК 2012 р.) надійшло 48 заяв про перегляд судового рішення у кримінальних справах, що на 45,5 % більше, ніж у 2012 р. Із урахуванням нерозглянутих у минулому році на розгляді перебувала 51 заява з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь чи встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною,

61,5 % [68,2 %] від кількості засуджених неповнолітніх. Примусові заходи виховного характеру суди застосували стосовно 987 неповнолітніх осіб, що на 40 % менше.

Кількість осіб, стосовно яких суди закрили провадження у справах, за судовими рішеннями, що набрали законної сили, збільшилася на 11,6 % порівняно з 2012 р. і становила 22,8 тис. Зокрема, звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку: з примиренням винного з потерпілим 7,6 тис. осіб, або 33,5 % [16,9 %] від кількості тих, щодо яких справи закрито; зі зміною обставин — 1,3 тис. осіб, або 5,7 % [10,5 %]; з дійовим каюттям — 1,3 тис., або 5,7 % [9,9 %]; зі смертю — 1,3 тис. осіб, або 5,7 % [7,5 %]; із передачею особи на поруки — 946 , або 4,1 % [7,6 %]; з амністією 785 осіб, або 3,4 % [19,1 %]. У тому числі у справах публічного обвинувачення було закрито провадження стосовно 13,7 тис. осіб [18,6 тис.], із них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим — 2,9 тис. осіб, або 21,1 % [12,2 %]. За відсутності події або складу злочину суди закрили провадження у справах публічного обвинувачення стосовно 85 [156] осіб.

За вироками, що набрали законної сили, суди виправдали 295 осіб, із них 119 [160] осіб — у справах, які порушуються не інакше, як за скаргами потерпілих; 176 [115] осіб — у справах публічного обвинувачення. Примусові заходи медичного характеру застосовано до 846 [1,3 тис.] неосудних осіб.

Згідно з даними ДСА штраф як основне покарання суди застосували до 24,6 тис. осіб, що на 4 % більше, ніж у 2012 р., або 20 % [14,5 %] від загальної кількості засуджених за вироками, що набрали законної сили. Громадські роботи призначено 11,4 тис. осіб, що на 24,2 % менше, проте їх питома вага від загальної кількості засуджених залишилася на рівні попереднього року і становить 9,2 % [9,2 %]; виправні роботи — до 503 осіб, що на 45,5 % менше, або 0,4 % [0,6 %]; обмеження волі — до 2,7 тис. осіб, що на 42,4 % менше, або 2,2 % [2,8 %]; арешт застосовано до 4,5 тис. осіб, що на 30 % менше, або 3,7 % [4 %].

Кількість осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, зменшилася на 29 % порівняно з 2012 р. і становила 30,5 тис. осіб, їх частка від загальної кількості засуджених також дещо зменшилась — 24,8 % [26,4 %]. У тому числі особи, засуджені за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, становлять 64,2 % [62,5 %] від кількості засуджених до цього виду покарання. Так, за тяжкі та особливо тяжкі злочини позбавлення

волі на певний строк застосовано до 19,6 тис. осіб, що на 27,1 % менше, ніж у 2012 р.; проте їх частка серед осіб, засуджених за ці види злочинів, дещо збільшилась і становила 48,8 % [48,1 %]. Зокрема, до позбавлення волі засуджено за вчинення таких злочинів: умисне вбивство — 1,2 тис. осіб, або 95,3 % [95,6 %] від усіх засуджених за цей злочин; бандитизм — 8 осіб, або 100 % [100 %]; розбійний напад — 1,7 тис. осіб, або 83,6 % [82 %]; зґвалтування — 187 осіб, або 77,6 % [85,3 %]; заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень — 1,6 тис. осіб, або 60,7 % [62,1 %]; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів — 2,2 тис. осіб, або 66,3 % [65,5 %]; торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини — 29 осіб, або 44,6 % [57 %]; грабіж — 3,6 тис. осіб, або 48,7 % [49,5 %]; катування — 20 осіб, або 46,5 % [25,4 %]; вимагання — 91 особа, або 41,9 % [50,4 %]; крадіжка — 11,8 тис. осіб, або 27 % [27,2 %].

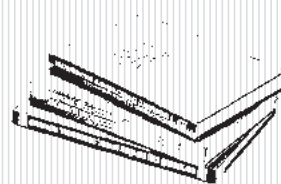
Довічне позбавлення волі застосовано до 53 [52] осіб.

У 2013 р. більш м'яке покарання, ніж це передбачено законом, з урахуванням особи винного і наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди призначили 6,8 тис. особам, що на 27,5 % менше, або 5,5 % [5,8 %] від загальної кількості засуджених.

Суди звільнили від відбування покарання 48,6 тис. засуджених, що на 29,6 % менше, їх частка від загальної кількості засуджених становила 39,6 % [42,4 %]; із них 47,9 тис. осіб — з випробуванням, або 39 % [41,7 %]. У тому числі від відбування покарання з випробуванням за вчинення тяжких злочинів звільнено 18,3 тис. засуджених, або 38,2 % [38,2 %] від загальної кількості звільнених із випробуванням, а за особливо тяжкі — 684 особи, або 1,4 % [0,9 %].

Кількість засуджених осіб, до яких суди застосували конфіскацію майна як додаткове покарання, зменшилася порівняно з 2012 р. на 18,4 % і становила 4,4 тис., їх питома вага від кількості засуджених за статтями КК, санкцією яких передбачено застосування конфіскації майна, становить 47,3 % [46,3 %]; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю — до 4,2 тис., що на 9,3 % менше, ніж у 2012 р., проте їх частка від кількості всіх засуджених дещо збільшилась — 3,4 % [2,9 %]².

²Закінчення матеріалу буде опубліковано у наступному номері журналу.

Я.М. Романюк,
Голова Верховного Суду
України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Л.О. Майстренко,
помічник Голови
Верховного Суду України,
заслужений юрист України

Summary

This article analyzes the peculiarities of the process of taking by the court of the application for restoration of the individual civil capability to consider it "on the merits", and justifies the limits and ways of practical implementation of the right of access to the court by the individual that was declared incapable, in accordance with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

Процесуальний аспект захисту права недієздатної особи на поновлення цивільної дієздатності

Відповідальність перед людиною, права і свободи якої та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, є конституційним принципом її діяльності. Головний обов'язок держави — утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України). Забезпечення ефективного захисту прав громадян повинно бути пріоритетом діяльності усіх органів державної влади і відбуватися шляхом використання комплексу заходів управлінського, організаційного, правового та інформаційного характеру. Належне виконання цього обов'язку неможливе без гарантування громадянам права на судовий захист і насамперед права на доступ до правосуддя шляхом законодавчого закріплення та унормування на національному рівні механізмів, правил і процедур, які визначають порядок звернення до суду із додержанням міжнародних стандартів у цій сфері.

Судовий захист прав людини — це той дієвий механізм, що покликаний на практиці утверджувати принцип верховенства права, складовою якого є доступ до правосуддя, та відповідно збалансовувати застосування певних обмежень у доступі до суду (якщо вони існують) із несприятливими наслідками таких обмежень безпосередньо для прав кожної окремої людини.

В Україні відповідні процесуальні закони становлять нормативну основу правил, прийнятих для реалізації кожною особою права на звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Процесуальні кодекси визначають загальні вимоги до форми та змісту процесуального звернення до суду, а також обмеження в доступі до суду деяких категорій суб'єктів.

У цьому контексті важливого значення набуває імплементація в національне законодавство, у тому числі в процесуальне, норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція) як міжнародного договору, якому належить центральне місце в системі нормативних актів, призначених утверджувати глобальні цінності демократичного суспільства.

Крім того, безпосереднє застосування судами України норм Конвенції як частини національного законодавства визнається обов'язковим відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції, ст. 10 Цивільного кодексу

України (далі — ЦК), Закону від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України» у зв'язку з ратифікацією її Україною згідно із Законом від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції».

Праву на справедливий суд присвячена ст. 6 Конвенції, відповідно до п. 1 якої кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Європейський суд визнає за державами право користуватися певною свободою розсуду в питаннях установлення обмежень для доступу до національного суду, але одночасно встановлює принципи відповідного обмеження. Додержання цих принципів обов'язкове для висновку, що таке обмеження не становитиме порушення п. 1 ст. 6 Конвенції

Практика Європейського суду з прав людини (далі — Європейський суд), що підлягає застосуванню судами України як джерело права згідно зі ст. 17 Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», свідчить про те, що Європейський суд завжди наголошував на важливості ролі права на справедливий суд, аспектом якого є право на доступ до суду, та досить широко його тлумачив. Право на доступ до суду Європейський суд розглядає у комплексі наявності в особи права ініціювати розгляд судом певного питання та механізму ефективної його реалізації.

Європейський суд наголошує, що п. 1 ст. 6 Конвенції кожному гарантовано право на подання до суду скарги, пов'язаної з його правами та обов'язками цивільного характеру (рішення від 21 лютого 1975 р. у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (п. 36)). Також він визнає, що це право за своєю природою обов'язково потребує регулювання державою, оскільки воно не абсолютне і може підлягати обмеженню.

Європейський суд визнає за державами право користуватися певною свободою розсуду в питаннях установлення обмежень для доступу до національного суду, але одночасно встановлює принципи відповідного обмеження. Додержання цих принципів обов'язкове для висновку, що таке обмеження не становитиме порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

Згідно з практикою Європейського суду застосовувані державою обмеження щодо доступу особи до національного суду не повинні звужувати чи зменшувати залишені особі можливості доступу до суду в такий спосіб або такою мірою, що буде знівельована суть права. Встановлене державою обмеження суперечитиме п. 1 ст. 6 Конвенції, якщо воно не матиме законної мети і якщо не буде забезпечено пропорційного співвідношення між застосованими засобами та поставленою метою (рішення від 18 лютого 1999 р. у справі «Вайт і Кеннеді проти Німеччини» (п. 59), рішення від 10 травня 2001 р. у справі «Т. Р. та К. М. проти Сполученого Королівства» (п. 98), рішення від 10 травня 2001 р. у справі «Z. та інші проти Сполученого Королівства» (п. 93), рішення від 12 липня 2001 р. у справі «Принц Ліхтенштейну Ганс-Адам II проти Німеччини» (п. 44)).

У цьому контексті Європейський суд наголосив, що Конвенція покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а практичні та ефективні. Це особливо актуально стосовно права доступу до суду, з огляду на ту провідну роль, яку воно відіграє в демократичному суспільстві (рішення у справі «Вайт і Кеннеді проти Німеччини» (п. 67) та у справі «Принц Ліхтенштейну Ганс-Адам II проти Німеччини» (п. 45)).

У статті розглядаються процесуальні особливості захисту права недієздатної фізичної особи на поновлення цивільної дієздатності відповідно до чинного Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) та з урахуванням положення п. 1 ст. 6 Конвенції, оскільки вони слугували підставою для розгляду Європейським судом по суті справи, порушеної за скаргою громадянки проти України.

Так, предметом розгляду Європейського суду була справа «Наталія Михайленко проти України». За результатами розгляду цієї справи Європейський суд ухвалив рішення від 30 травня 2013 р. та постановив, що держава-відповідач порушила право заявниці, передбачене п. 1 ст. 6 Конвенції, встановивши такі обставини.

Сімферопольський районний суд рішенням від 10 липня 2007 р. визнав заявницю недієздатною у зв'язку з наявним у неї психічним захворюванням, у листопаді 2007 р. сестра заявниці була призначена її опікуном. У 2009 р., із огляду на поступове покращення психічного здоров'я заявниці, до суду із заявою щодо поновлення її дієздатності звернулася її опікун, але в подальшому

опікун неодноразово не з'являлася в судові засідання, внаслідок чого таку заяву суд залишив без розгляду по суті.

У листопаді 2010 р. заявниця самостійно звернулася до суду із заявою, вимагаючи поновлення її дієздатності, але районний суд не розглянув заяву по суті, 4 листопада 2010 р. повернув заяву, зазначивши, що на підставі ч. 3 ст. 121 та ч. 4 ст. 241 ЦПК заявниця не мала права на подання до суду такої заяви. Суди апеляційної та касаційної інстанцій залишили рішення районного суду без змін¹.

На відміну від правоздатності, якою людина наділяється внаслідок самого лише факту своєї появи на світ і не залежно від суб'єктивних факторів, дієздатність фізичної особи — це таке правове поняття, що пов'язане передусім із психічним станом людини, адже цивільною дієздатністю наділяється лише та фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними

Європейський суд констатував факт порушення права заявниці на доступ до суду, закріпленого у п. 1 ст. 6 Конвенції, оскільки дійшов висновку про відсутність у заявниці можливості відповідно до національного законодавства безпосередньо вимагати в суді поновлення своєї цивільної дієздатності, що за обставин її конкретної справи призвело до того, що це питання суди взагалі не розглядали.

Крім того, у рішенні від 30 травня 2013 р. Європейський суд зазначив, що в законодавстві України не передбачені гарантії щодо автоматичного періодичного перегляду судами питання поновлення цивільної дієздатності осіб, визнаних недієздатними, не було здійснено ефективного нагляду над виконанням обов'язків із опіки таких осіб.

Справу, обставини якої призвели до ухвалення Європейським судом рішення від 30 травня 2013 р., переглянув Верховний Суд України 24 лютого 2014 р. за заявою, поданою з підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК. За результатами перегляду постановлені у справі ухвали судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій скасовано, а справу направлено до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі (справа № 6-156цс13).

Верховний Суд України визнав, що за конкретними обставинами справи № 6-156цс13 національні суди, відмовившись розглядати заяву по суті, не звернули уваги на необхідність застосування норм Конвенції з огляду на особливості

особи заявниці, на винятковий характер її мотивів особистого звернення до суду та на об'єктивні обставини, що призвели до звернення, а тому не використали всіх можливих і передбачених національним процесуальним законом механізмів для перевірки доводів заявниці про поновлення її дієздатності.

З метою аналізу таких механізмів на прикладі виняткових обставин конкретної справи № 6-156цс13 звернемося до загальних положень законодавства щодо правового статусу недієздатної фізичної особи. ЦК як основний акт цивільного законодавства не оперує поняттям «людина», а визначає людину як учасника цивільних правовідносин правовим поняттям «фізична особа» (ст. 24 ЦК), наділяючи фізичну особу право- та дієздатністю.

За загальним правилом усі фізичні особи мають цивільну правоздатність (здатність мати цивільні права та обов'язки), яка виникає у момент народження фізичної особи та припиняється в момент її смерті (ст. 25 ЦК). Обсяг правоздатності в усіх фізичних осіб однаковий і не може бути обмеженим, крім випадків, передбачених Конституцією (статті 26 та 27 ЦК).

Правоздатність фізичної особи як складова правосуб'єктності перебуває в тісному зв'язку з іншою її складовою — цивільною дієздатністю, якою згідно зі ст. 30 ЦК визнається здатність фізичної особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Таким чином, на відміну від правоздатності, якою людина наділяється внаслідок самого лише факту своєї появи на світ і не залежно від суб'єктивних факторів, дієздатність фізичної особи — це таке правове поняття, що пов'язане передусім із психічним станом людини, адже цивільною дієздатністю наділяється лише та фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

Обсяг цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється ЦК і може бути обмежений виключно у випадках та в порядку, встановлених законом. Основний об'єктивний критерій для обмеження обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, з огляду на приписи статей 31—35 ЦК, — її вік, але ЦК передбачає й винятки з цього правила, визнаючи таким критерієм стан

¹ Див.: Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. — № 3 (12)/2013. — С.106—107.

психічного здоров'я чи поведінку людини, яка має ознаки хворобливої залежності.

Так, у ст. 36 ЦК передбачена можливість обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, якщо особа зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Передбачена законом можливість позбавлення особи цивільної дієздатності насамперед спрямована на забезпечення захисту прав та інтересів цієї особи в той період, коли її власні юридично значимі дії становлять загрозу порушення її ж прав протягом часу, коли стан психічного здоров'я особи не дає їй можливості адекватно сприймати свій статус, формувати й виражати власну волю

ЦК допускає також застосування виняткового засобу правового реагування на стан психічного здоров'я фізичної особи — повне позбавлення її цивільної дієздатності, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ст. 39 ЦК). Правовими наслідками визнання фізичної особи недієздатною згідно зі ст. 41 ЦК є позбавлення такої особи права вчиняти будь-які правочини та встановлення над нею опіки.

Передбачена законом можливість позбавлення особи цивільної дієздатності насамперед спрямована на забезпечення захисту прав та інтересів цієї особи в той період, коли її власні юридично значимі дії становлять загрозу порушення її ж прав протягом часу, коли стан психічного здоров'я особи не дає їй можливості адекватно сприймати свій статус, формувати й виражати власну волю.

Крім того, позбавлення особи дієздатності та його правовий наслідок — призначення опікуна, можна визнати також певними превентивними засобами захисту прав та інтересів невизначеного кола інших осіб-учасників цивільних правовідносин, які, наприклад, мають намір вступити з недієздатною особою в договірні правовідносини, адже нездатність особи розуміти значення своїх дій та керувати ними безумовно є дефектом волі сторони й підставою для визнання недійсним правочину, вчиненого за безпосередньої участі такої особи (статті 203, 215, 224—226 ЦК).

Проте позбавлення фізичної особи цивільної дієздатності — це об'єктивно несприятливий для неї наслідок, адже недієздатна особа фактично втрачає статус самостійного учасника цивільних відносин і практично всі юридично-значимі дії від її імені та в її інтересах вчиняє третя особа — опікун.

Разом із тим цивільне законодавство презюмує, що стан психічного здоров'я фізичної особи може динамічно змінюватися, зокрема й поліпшуватися аж до повного видужання, а тому допускає поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, якщо буде встановлено, що внаслідок видужання або значного поліпшення її психічного стану у неї поновилося здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними (ст. 42 ЦК).

Важливість вирішення питання про обмеження обсягу цивільної дієздатності фізичної особи за критерієм стану її психічного здоров'я виражена й у тому, що позбавлення особи дієздатності, а також поновлення її дієздатності здійснюється виключно судом у порядку, встановленому ЦПК, а саме — гл. 2 розд. IV.

Особливу увагу зосередимо саме на питанні поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, адже доступ до суду для його вирішення має таку процесуальну особливість, яку формально можна розглядати як обмеження процесуального права особи на доступ до правосуддя.

Стаття 3 ЦПК гарантує право кожної особи на звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів у порядку, встановленому цим Кодексом.

Особа, визнана недієздатною, позбавлена цивільної процесуальної дієздатності (статті 29, 39 ЦПК), і подана нею особисто заява судом по суті не розглядається та повертається згідно з п. 2 ч. 3 ст. 121 ЦПК або залишається без розгляду відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 207 ЦПК.

Згідно з ч. 2 ст. 234 ЦПК справи про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною, суд розглядає у порядку окремого провадження.

Відповідно до ч. 4 ст. 241 ЦПК скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною, в разі її видужання або значного поліпшення її психічного стану здійснюється за рішенням суду на підставі відповідного висновку

стосуються дієздатності та потреби в особистому представнику, підлягають перегляду через розумні проміжки часу відповідно до внутрішньодержавного законодавства. Особа, дієздатність якої є предметом розгляду, її особистий представник, якщо такий є, і будь-яка інша зацікавлена особа мають право оскаржити будь-яке таке рішення у суді вищої інстанції.

Певні обставини можуть призвести до того, що особа, яка визнана недієздатною, особисто звернеться до суду із заявою про поновлення власної дієздатності. Ця особа може доводити, що здатна усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними внаслідок видужання або значного поліпшення психічного стану, та наводити відповідні обставини й мотиви, які змусили її особисто звертатися до суду

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН не обов'язкові для виконання, але вони містять рекомендації державам, включаючи норми так званого «м'якого» права. Вважаємо, що оптимальним варіантом для додержання справедливого балансу між необхідністю забезпечення реалізації недієздатною особою права на поновлення її дієздатності та законними обмеженнями в реалізації таких прав може стати законодавчо передбачений механізм можливості автоматичного, не залежного від суб'єктивної волі опікуна недієздатної особи, перегляду через певні проміжки часу рішення суду про визнання особи недієздатною.

Чинне законодавство України такої можливості не передбачає. Відсутні й інші правові механізми, які могли б повністю компенсувати недієздатній особі відсутність у неї права на особисте звернення до суду щодо вирішення по суті питання про поновлення дієздатності. Ініціатива порушення цього питання залишається на розсуд опікуна або органу опіки і піклування.

Подібні обставини можуть призвести до того, що особа, яка визнана недієздатною, особисто звернеться до суду із заявою про поновлення власної дієздатності. Ця особа може доводити, що здатна усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними внаслідок видужання або значного поліпшення психічного стану, та наводити відповідні обставини й мотиви, які змусили її особисто звернутися до суду.

Така ситуація склалася у справі № 6-156цс13. Звернувшись до суду із заявою про скасування рішення Сімферопольського районного суду від 10 липня 2007 р. та поновлення власної дієздатності, заявниця посилалася на те, що її дієздатність відновилася, психічний стан здоров'я поліпшився й вона видужала,

адекватно поводить себе, розуміє значення своїх дій і може керувати ними, працює та самостійно веде господарство.

Заявниця зазначала, що суд визнав її недієздатною, але в порушення ст. 60 ЦК не призначив їй опікуна, а відповідне рішення приймала сільська рада та призначила опікуном її сестру. Опікунство було формальним і насправді не здійснювалося, натомість вона (заявниця) з квітня 2008 р. працювала в державній установі, належним чином виконує свої трудові обов'язки, утримує себе, самостійно веде домашнє господарство. Опікун у 2009 р. зверталася до суду із заявою про скасування рішення Сімферопольського районного суду від 10 липня 2007 р., але не з'явилася до суду й відповідно її заява була залишена без розгляду.

Заявниця вказала, що у зв'язку з її недієздатністю родичі влаштували її малолітню дочку, 11 жовтня 2006 р. народження, в дитячий будинок і дитина була всиновлена іноземними громадянами згідно з рішенням Ялтинського міського суду від 10 листопада 2008 р. Факт усиновлення дочки від неї приховували, хоча на той час психічний стан її (заявниці) здоров'я поліпшився і вона вже могла утримувати та виховувати свою дитину.

У заяві, крім іншого, заявниця просила суд призначити судово-психіатричну експертизу для визначення стану її психічного здоров'я.

Проаналізуємо вказану ситуацію з огляду на те, що суд повернув таку заяву без розгляду на підставі п. 2 ч. 3 ст. 121, ч. 4 ст. 241 ЦПК, а Європейський суд у зв'язку з цим визнав факт порушення Україною п. 1 ст. 6 Конвенції.

За загальним правилом подана недієздатною особою заява не приймається судом до розгляду по суті й безумовно ст. 241 ЦПК підлягає обов'язковому застосуванню судами, адже ця норма закону загалом відповідає визнаній Європейським судом «свободі розсуду держави в установленні обмежень для доступу до національного суду».

Цілком очевидно, що обмеження процесуальних прав недієздатної особи за ч. 4 ст. 241 ЦПК — це своєрідний бар'єр, необхідність існування якого зумовлена інтересами належного здійснення правосуддя. Право держави на відповідне обмеження процесуальних прав недієздатних осіб Європейський суд також визнає (п. 35 рішення від 30 травня 2013 р. у справі «Наталія Михайленко проти України»).

Однак Європейський суд наголошує, що існуючі законодавчі обмеження в доступі до суду

повинні відповідати принципам такого обмеження, а питання про додержання цих принципів Європейський суд вирішує з огляду на конкретні обставини, факти та мотиви, викладені безпосередньо в кожній окремій заяві.

Суд повноважний скористатися передбаченою статтями 122, 235, 241 ЦПК процесуальною можливістю відкриття провадження у справі за заявою особи, визнаної недієздатною, може сприяти такій особі в здійсненні її прав, вжити заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування всіх обставин, призначити судово-психіатричну експертизу для визначення стану її психічного здоров'я та за наслідками експертизи перевірити доводи особи, визнаної недієздатною, про відновлення її дієздатності у зв'язку зі значним поліпшенням психічного стану чи видужанням

На цьому наголосив Європейський суд і в рішенні від 30 травня 2013 р., зазначивши в його пунктах 39 та 40, що «... у справі не було доведено, що відповідні національні органи здійснювали ефективний нагляд за ситуацією заявниці, включаючи виконання обов'язків з її опіки, або що вони вживали необхідних заходів для захисту її інтересів. ... Суд зазначає, що у цій справі відсутність у заявниці можливості безпосередньо вимагати поновлення своєї цивільної дієздатності призвела до того, що це питання не розглядалося судами. Відсутність судового розгляду цього питання, яка серйозно вплинула на численні аспекти життя заявниці, не можна виправдати легітимними цілями, що лежать в основі обмеження доступу до суду осіб, визнаних недієздатними. Обставини цієї справи спонукають Суд до висновку, що ситуація, в якій опинилася заявниця, призвела до відмови у правосудді щодо можливості забезпечення перегляду її цивільної дієздатності»².

Слід визнати, що ситуація, в якій опинилася заявниця, була винятковою, у зв'язку з чим її доводи потребували розгляду судом по суті.

Механізм практичної, процесуальної реалізації такої потреби можна віднайти, якщо проаналізувати зміст норм статей 122, 235, 241 ЦПК у контексті застосування п. 1 ст. 6 Конвенції та прецедентної практики Європейського суду.

Так, процесуальна особливість розгляду питання про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, з урахуванням статей 39—42 ЦК та згідно зі ст. 8 ЦПК, зумовлює право суду в разі надходження заяви про поновлення дієздатності фізичної особи, поданої нею особисто, застосувати положення п. 1 ст. 6 Конвенції. Оскільки гарантоване зазначеною нормою Конвенції право

доступу до суду повинно існувати і бути ефективним у практичній реалізації, суд у виняткових випадках вправі навіть на стадії вирішення питання про прийняття заяви перевірити, чи не суперечить п. 1 ст. 6 Конвенції встановлене ст. 241 ЦПК

обмеження з огляду на доводи конкретної заяви.

Згідно з частинами 1 та 2 ст. 235 ЦПК під час розгляду справ окремого провадження суд зобов'язаний, зокрема, сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи. З метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

У ч. 4 ст. 241 ЦПК передбачено, що підставою для прийняття судом рішення про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною, є відповідний висновок судово-психіатричної експертизи про видужання або значне поліпшення психічного стану фізичної особи.

За таких обставин суд повноважний скористатися передбаченою статтями 122, 235, 241 ЦПК процесуальною можливістю відкриття провадження у справі за заявою особи, визнаної недієздатною, може сприяти такій особі в здійсненні її прав, вжити заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування всіх обставин, призначити судово-психіатричну експертизу для визначення стану її психічного здоров'я та за наслідками експертизи перевірити доводи особи, визнаної недієздатною, про відновлення її дієздатності у зв'язку зі значним поліпшенням психічного стану чи видужанням.

У рамках відкритого провадження суд має достатньо процесуальних можливостей, щоб з'ясувати мотиви особистого звернення недієздатної особи до суду, перевірити їх винятковість і обґрунтованість, а також ефективність виконання опікуном недієздатної особи своїх обов'язків із опіки, з'ясувати обставини, що свідчать про вжиття опікуном чи органом опіки та піклування заходів, необхідних для захисту інтересів недієздатної особи, або причини невжиття таких заходів.

Результатом вчинення судом зазначених процесуальних дій може стати висновок про те, чи відповідатиме обмеження в доступі до суду для конкретної недієздатної особи, визначене ст. 241 ЦПК,

²Зазнач. праця.— С.112.

установленому практикою Європейського суду принципу пропорційного співвідношення між застосованим державою засобом обмеження доступу до суду та поставленою метою — захистом права кожної окремої людини на доступ до правосуддя.

Якщо ж у процесі розгляду судом по суті заяви не буде підтверджене видужання або значне поліпшення психічного стану недієздатної фізичної особи, суд вправі застосувати приписи п. 1 ч. 1 ст. 207 ЦПК і залишити заяву без розгляду.

Підсумовуючи указане, зауважимо, що позбавлення недієздатної особи права на особисте звернення до суду із заявою про поновлення дієздатності за ст. 241 ЦПК — допустиме обмеження права на доступ до суду, гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції.

Прийняття судом такої заяви для розгляду по суті можливе, але як виняток, а не правило. Якщо за змістом конкретної заяви вбачатимуться особливі мотиви й обставини, що спонукали недієздатну особу особисто звернутися до суду, та існуватиме висока вірогідність припущення, що така особа не одержує ефективного захисту своїх прав через бездіяльність опікуна, органу опіки та піклування.

Зважаючи на викладені в статті висновки, враховуючи зміст рішення Європейського суду у справі «Наталія Михайленко проти України»

та за результатами розгляду справи № 6-156цс13 Верховним Судом України, можна стверджувати наступне.

Безумовно, існує констатована Європейським судом недосконалість національного законодавства України в частині захисту прав недієздатних осіб на об'єктивне вирішення питання про поновлення їх дієздатності. Така недосконалість повинна бути усунута шляхом прийняття відповідних змін у законодавстві, але виявлено Європейським судом порушення Конвенції у справі «Наталія Михайленко проти України» все ж можливо було уникнути, якби суди України звернули увагу на необхідність застосування норм Конвенції та прецедентної практики Європейського суду не лише при розгляді справ по суті, а й при вирішенні питання про можливість прийняття заяви до розгляду по суті.

Указане питання лише на перший погляд видається суто формальним, але насправді відмова суду в прийнятті заяви до розгляду за своїм змістом є тим обмеженням для особи в праві доступу до національного суду, існування та застосування якого так чи інакше підлягає оцінці з точки зору його відповідності принципам обмеження права, додержання яких є обов'язковим для висновку про те, що таке обмеження не становитиме порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

Вітаємо колегу!

25 травня — 65 років судді Верховного Суду України у відставці,
заслуженому юристу України

Василю Йосиповичу Косенку.

Стаж роботи на посаді судді у нього становить 29 років,
4 із яких — у Верховному Суді України.

*Колектив
Верховного Суду України
сердечно вітає колегу і зичить
міцного здоров'я, злагоди,
добробуту та щасливих
років життя!*

Міжнародні зв'язки

У квітні у Верховному Суді України відбулася зустріч із представниками делегації Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія), під час якої сторони обговорили питання проведення в Україні конституційної та судової реформ.

Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** та секретар Венеціанської комісії **Томас Маркерт** поділилися баченням шляхів здійснення цих реформ, висловили застереження щодо можливих ризиків під час реалізації запропонованих законодавцем змін, зокрема, Закону «Про відновлення довіри до судової влади в Україні».

Ярослав Романюк поінформував про перші кроки, здійснені суддівською спільнотою на шляху реалізації цього Закону, і повідомив, що Верховний Суд України виробив та напра-

вив «Пропозиції Тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України». Судді Верховного Суду України, зазначив він, вважають оновлення Конституції одним із важливих кроків для відновлення довіри громадян до суду і підвищення авторитету судової влади в Україні.

Томас Маркерт підкреслив, що запропоновані поправки будуть корисними для всього українського суспільства.

Учасники зустрічі одностайно висловилися за те, що проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції не має стати каральним механізмом. Крім того, додав Ярослав Романюк, у Законі відсутній регламент роботи Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів, які їй підлягають, не випи-

сано процесуальних гарантій їх прав, можливості оскарження ними дій чи бездіяльності цієї комісії або окремих її членів.

У зустрічі також узяли участь заступник секретаря Судової палати у господарських справах Верховного Суду України **Павло Колесник**, судді Верховного Суду України **Леонід Глос**, **Марина Кліменко**, **Людмила Охрімчук**, **Олександр Прокопенко**, голова Офісу Ради Європи (РЄ) в Україні, Посол **Владімір Рістовскі**, члени делегації Венеціанської комісії **Регіна Кінер** (Швейцарія), **Ганна Сухоцька** (Польща), **Георг Папуашвілі** (Грузія), **Жан-Клод Шольсем** (Бельгія), експерт Генерального директорату РЄ з питань демократії **Жерар Марку** (Франція), начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України **Ліна Губар** та керівник прес-служби цього Суду **Людмила Момот**.

Круглий стіл «Відновлення довіри суспільства до судової системи України: План дій» відбувся наприкінці квітня у Верховному Суді України за участю представників судової, законодавчої та виконавчої влади, дипломатичного корпусу, міжнародних та громадських організацій і ЗМІ. Захід організовано Верховним Судом України спільно з проектом ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» (далі — Проект).

Зі вступним словом виступили Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк**, міністр юстиції України **Павло Петренко**, голова підкомітету з питань цивільного, господарського та адміністративного судочинства Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя **Леонід Ємець**,

перший радник, керівник відділу економічної співпраці, соціального та регіонального розвитку Представництва ЄС в Україні **Хосе Роман Леон Лора**, спеціальний представник Генерального секретаря Ради Європи **Йорун Шоккенбрук**, головний експерт Проекту **Віргіліюс Валанчюс**.

Ярослав Романюк наголосив, зокрема, на тому, що судді усвідомлюють необхідність змін у системі правосуддя і готові до них. Він подякував представникам Проекту, міжнародним експертам, Надзвичайному і Повноважному Послу Французької Республіки в Україні **Алену Ремі**, Надзвичайному і Повноважному Послу Литовської Республіки в Україні **Пятрасу Вайткунасу**, консулу Посольства Федеративної

Республіки Німеччина в Україні **Курту-Георгу Штьоклю-Штільфрїду**, представникам міжнародних і громадських організацій за активну участь у заході.

Ярослав Романюк звернув увагу на проблеми вітчизняної судової системи та шляхи їх вирішення, зауваживши, що питання довіри до судової влади в Україні є досить глибоким і вирішити його прийняттям одного закону, звичайно, неможливо. На його переконання, потрібен комплекс заходів і координація кроків державної влади в Україні у цьому напрямі, хоча основну роль мають відігравати суди і судді.

План дій, окреслений на цьому заході, на думку Віргіліюса Валанчюса, може стати предметом детального обговорення й затвердження на з'їзді суддів України, а далі — програмою дій для всієї судової системи.

В обговоренні проблем взяли участь також в. о. голови Вищого адміністративного суду України **Катерина Леонтович**, судді Верховного Суду України **Василь Гуменюк** і **Галина Канигіна**, проректор з науково-дослідної роботи Національної школи суддів України **Наталія Шукліна**.

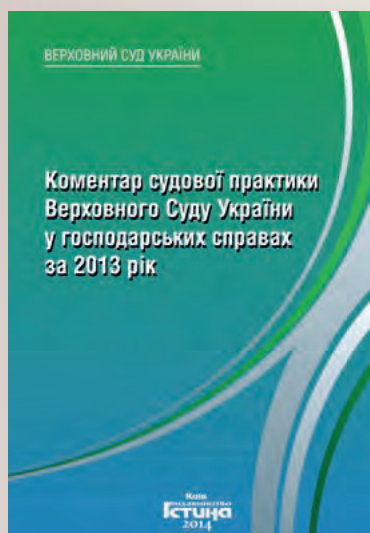
Видавництво «Істина» пропонує:

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2013 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2014

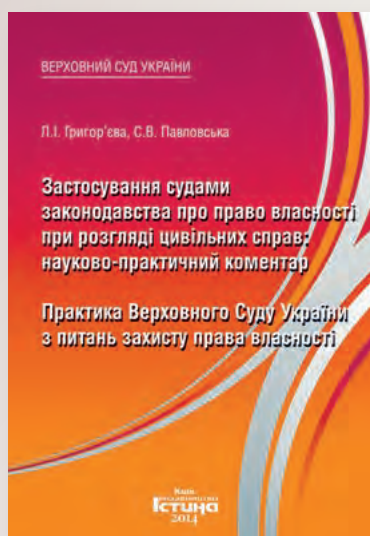
У збірнику вміщено постанови Верховного Суду України, прийняті упродовж 2013 р. за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, а також із підстави встановлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Ці постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм матеріального права щодо спірних правовідносин. До того ж до збірника включено прийняті у той самий період постанови Верховного Суду України у справах, в яких не встановлено неоднакового застосування одних і тих самих норм матеріального права.

Коментар судової практики Верховного Суду України у господарських справах за 2013 рік / За заг. ред. В.П. Барбари. — К., 2014

У виданні зібрані рішення Верховного Суду України у господарських справах, ухвалені протягом 2013 р., наводяться коментарі до них, а також правові висновки найвищої судової інстанції з питань застосування окремих норм права.

Григор'єва Л.І., Павловська С.В. Застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: науково-практичний коментар. Практика Верховного Суду України з питань захисту права власності. — К., 2014

Аналіз практики застосування судами норм права при розгляді справ, пов'язаних з набуттям, припиненням, здійсненням та захистом права власності, має на меті виявлення проблемних та спірних питань, що виникають у суддів при вирішенні зазначених спорів, запропонування можливих шляхів їх усунення та надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

З приводу придбання книг звертайтеся до видавництва «Істина»:
04108, м. Київ,
просп. Правди, 31а, оф. 511
Телефони: (44) 468–3131; 464–1442
E-mail: istina_knigi@ukr.net
<http://www.istina-books.com.ua>